

A polgári fiúiskola az 1910-es években

Szeptember

„Az én újévem szeptemberben kezdődik. Nem tudom pontosan, hogy az örök diáklét életre szóló ritmusa kísért-e még, vagy ennél természetesebb magyarázatról van-e szó. Arról ugyanis, hogy az év valójában a nyár elmúltával válik igazán ketté, akkor is, ha az augusztusi forróság még sokáig és vidáman szeretkezhet az ősszel, vagy gyorsan fel kell öltözködnie és lombsírató csendes imádkozás közben ki kell nyitni az ajtót a zúzmárás októberi hajnaloknak.” (Vajtai István)

Ha egy diáktól augusztus táján, a strandon, két fagylalt között megkérdezzük: Várod már az iskolát? Nyilvánvaló a válasz. Az enyém is az lett volna. Unokatestvérünk augusztus 31-i születésnapjának ünneplését már-már személyes sértésnek vettük a húgossal. Tetszett, nem tetszett, már itt is volt az első *emberes* hónap, és már iskolatáskásan léptünk ki reggelente a kapun.

Kissé továbbgondolva, újra felteszem a kérdést, de már magamnak és immár több mint félszáz év múltán. Szeretted abba az iskolába járni? Szeretted azt az iskolát? Mert legalább ennyi év távlatára van szükség ahhoz, hogy a mára már lényegtelenül váló napi izgalmakat és kellemetlenségeket az Idő Úr jótékony köpönyegével elfödve a lényegest láttassa velünk. Valahogy úgy, mint amikor az őszi, talaj menti

ködök jótékonyan eltakarják a föld gízes-gazos gödreit, és csak a lényegest, a fontosat, a ködből kiemelkedő jelfákat látjuk.

Igen. Most már nyugodt szívvel válaszolhatok a kérdésre. Szerettem azt az iskolát. Azt az iskolát, amelyik a Szent Antal utca és a Deák Ferenc utca sarkán áll – igaz, ma már lecsupaszítottan –, és amelyiket úgy hívtak: Bajai Központi Állami Általános Iskola. Jó volt ide járni.

Miért? Folytatom a magam faggatását. Mert rend volt és tisztaság, és a forma-tartalom egysége olyan szépen működött a nagy egészen belül, hogy a kor túlkapásai apró légyiszoknak tűnnek emlékezetem lapjain, nem zavarva meg a nagy történetet. Mert voltak ilyen pettyek, hiszen az ötvenes éveket éltük akkor.

Harmadik osztályban a 7-es volt a legjobb jegy. Jártunk gyapotot szedni és volt szépszünet. Vasárnap délelőttönként teherautón vittek csasztuskákat énekelni, magánházakhoz. Vagy '51 május elsején, mi-

közben a felvonulásra várakoztunk, egy őrsi zászló véletlenül a porba esett, és szerencsétlenül rá is léptek. Ez az akkori igazgatónő szerint a zászló meggyalázását jelentette. Másnap reggel, tanítás kezdete előtt a zászló ünnepélyesen újra „felszenteltetett”. Aztán tanultunk alkotmánytant, és írtunk kísérlettségi dolgozatot.

Mindezek lényegtelen közjátéknak tünnek nekünk. Szüleinket, tanárainkat ezek mennyire viselték meg, nem tudom. A jó egyértelműen jó volt, a rossz pedig rossz. Tudtuk, hogy ez másnap is így lesz igaz. A tanárok

tisztelete megkérdőjelezhetetlen volt. Otthon is ezt hallottuk. Éreztük a folytonosságot, hiszen többen elmondhattuk, hogy apáinkkal közös tanáraink vannak. Volt egy osztálytársam, aki következetesen így szólított meg az iskolában: András fia László.

Mint mondtam, ebben az iskolában rend volt és tisztaság. Nemcsak a folyosókon, a fejekben is. És a szívekben is. Csak szeretettel tudok visszaemlékezni tanáraink többségére. Szigorúak voltak, következtetek és tiszteletreméltóak.

Bálint Attila

Szagrális helyek Baja környékén

Zárszó a sorozat végén

Az elmúlt év februárjában indítottuk két-havonként jelentkező sorozatunkat azzal a céllal, hogy a városunk körül rajzolt mintegy 30 kilométer sugarú körön belül fekvő határbeli kápolnák, kegyhelyek és szentkutat kialakulásának történetét olvasóink számára ismertebbé tegyük. A bemutatásokból kihagytuk Felső-Bácska legjelentősebb búcsújáró helyét, a Bajától néhány kilométerre délre fekvő Vodicát, vagy magyarul Mária Könnyét, ennek oka, hogy folyóira-

tunk hasábjain korábban már többen foglalkoztak a kegyhellyel. Bán László könyvismertetésében a helyhez kapcsolódó két legendaváltozatot közölte (Bajai Honpolgár 1991/3.: *A könyv, amely Vodicáról is ír*); dr. Lovas György cikkében kitért a szerb ortodox vonatkozásokra is (Bajai Honpolgár 1991/4.: *Baja régi épületei*); az elnevezések történetébe vezetett be dr. Solymos Ede írása (Bajai Honpolgár, 1994/7.: *Vodicától Mária Könnyéig, Sugovicától a Kamarás-*

dunáig); s végül Bánáti Tibor foglalta össze mindazt, amit Vodicáról tudunk érdemes (Bajai Honpolgár 2004/9.: *Vodica*). Ha már a mi Vodicánkra vonatkozó, folyóiratunkban megjelent forrásanyagról szoltunk, akkor talán érdemes az elmúlt másfél évben tárgyalt kilenc szagrális hely néhány fontos adatát a könnyebb áttekintés kedvéért – egyik olvasónk kérésének is helyt adva – táblázatban összefoglalni és helyüket az alábbi térképen megadni:

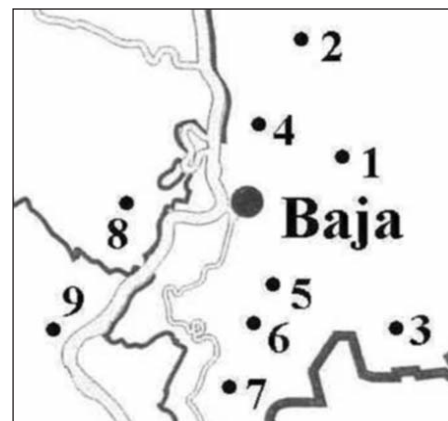
Szám	A szagrális hely elnevezése	Melyik település határában fekszik	Melyik lapszámban került bemutatásra
1	Vodica	Csávoly	2005/2.
2	Mária-kápolna	Dusnok	2005/4.
3	Vodica	Katymár	2005/6.
4	Szent Anna-kápolna	Sükösd	2005/8.
5	Szent Vendel-kápolna	Csátalja	2005/10.
6	Erdei református kápolna	Gara	2005/12.
7	Vodica-Máriakert	Hercegszántó	2006/2.
8	Szent Orbán-kápolna	Bátaszék	2006/4.
9	Vodica	Mohács	2006/7.

A szagrális helyek néhány adata

A tárgyalt szagrális helyek közül a Vodicák, illetve a Dusnok melletti Mária-kápolna napjainkra jellemző képe a XIX. század második fele és a XX. század eleje között – az elsősorban helyi jelentőségű kegyhelyek kiépülésének utolsó szakaszában – alakult ki. A török időköt követően hazánk felszabadult területein nagy lendülettel indult meg az ország életének újjászervezése és újranépesítése, ehhez az időszakhoz kötődik a három XVIII. században épült kápolna (Szent Anna, Szent Orbán és Szent Vendel). Az első engeszteléseképpen, fogadalomból épült, míg az utóbbi két védőszent

kultuszát a német nyelvterületről érkező telepesek hozták magukkal, és a kápolnák építésével alakították ki lakóhelyük egyik szagrális terét. A helyek közül legfiatalabb a református egyház által 1994-ben épített, Garától északnyugatra fekvő erdei kápolna, amelyet a rendszerváltást követő évek lehetőségei hívtak életre.

A kegyhelyek mai képe nem egy csapásra alakult ki: általában megfigyelhető, hogy valamilyen korábbi faépítményt, fakápolnát vagy csoda miatt tiszteletben álló fát és ráakasztott szentképet váltottak fel fokról fokra a helyi közösség adományaira alapoz-

A szagrális helyek fekvése Baja környékén

zott, köből épített kápolnák, illetve kapcsolódó szagrális létesítmények. A menetközben fellépő pénzügyi gondok az elkészülés határidejét gyakran kitolták. A Zomborban megjelent *Bácska* című, megyei közérdekű közlöny 1884/70. számában (augusztus 26.) ez olvasható: „A katymári újonnan épült díszes Vodica-kápolna ünnepélyes felszentelése Kisasszony-napján, vagyis szeptember hó 8-án történik, amikor nagyszerű előkészületek tételnek.” Néhány nap múlva, szeptember 2-án ezt közli az újság: „Katymárról értesítenek, hogy az ottani új kápolna felszentelése ez évben alig történ-

hetik meg; mert a belső felszereléshez a kelő pénz nincs még együtt, s így csak a jövő évben lesz teljesen eszközölhető.” Végül a *Bácska* 1885/40. számában (május 22.) olvashatunk részletes híradást a kápolna felszenteléséről: „Katymáron f. hó 17-én reggeli 6 órakor történt a vodicai-kápolna ünnepélyes felszentelése... Katymártól mintegy egy kilométernyire, a bajai uton épült ezen kápolna, Hunyadi Antal bajai építész terve szerint, egy forrás mellett, mely már régóta bucsújáró helyül szolgál a környék istenfélő lakosságának.”

A kegyhely további, fokozatos épülését bizonyítja a *Bácska* 1886/72. számában (szeptember 14.) megjelent cikk a szentkút elkészültéről: „Katymáron – mint levelezőnk írja – f.hó 8-án szenteltetett föl az ugynevezett »Vodica-kut«, mely borsódi és katymári Latinovits János nagybirtokos ismert bőkezűségének és vallásosságának egyik újabb bizonyítéka.” A kegyhely teljes kiépülését követően a ráfordítások korántsem tekinthetők befejezettnek, az állag megőrzése és egy-egy szent szobrának állítása a későbbiekben is igényelt újabb adományokat, s alkalmanként az időjárás szeszélye miatt lett szükség rendkívüli felújításra.

Az első világháborút követően meghűzött új országhatár különösen a határközeli katymári Vodica, a hercegszántói Vodica-Máriakert és a mohácsi Vodica-kút életében hozott változásokat: a hagyományosan addig délről is érkező processziók számára elérhetetlenné váltak. Ezután vált több határainkon kívül rekedt délvidéki kegyhely jelentősebbé, a folyamat talán legszemléletesebb példája a Szabadka melletti Palics déli oldalán fekvő sándori Szentkút.

A Vodica kegyhelyek és a dusnoki Mária-kápolna esetében figyelmet érdemlő sajátosság, hogy a zarándokok hite szerint az itt lévő szentkútak, források, csurgók vagy tavcskák vize gyógyító-csodatévő erővel bír. Bács-Bodrog vármegye északi részének felszíni vizeit vizsgálta tanulmányában Petrovits Döme (*A Zombor vidéki mocsarakról*, Természettudományi Közöny 1883/171. füzet; megjelent változatlan terjedelemben, de két részletben a *Bácska* című közöny 1883/76. és 1883/78. számában is), és eredményei alapján a gyógyító határról a következőket állapította meg: „Miatán ezekben a Zombor környékén levő mocsarak alkalikus tulajdonságát megállapítottuk, és kimutattuk a forrást, a honnan e mocsarakba a szóda kerül, hátra van még néhány szóval megemlékezni azon haszonnáról is, melyet a környékbeli lakosok e mocsarakból húznak. A zombori mocsarak némelyikét a legrégebb idő óta gyógyító erejű-

nek tartják és az emberek bennök fürödvé, különböző bajokban keresnek ott gyógyulást. A szerb nép, szokásainál fogva, két ilyen mocsár mellé kis kápolnát is emelt; ezek, mint kipróbált gyógyítóforrások, különös figyelemben részesülnek.” Tehát a vizek megfelelő kémiai összetétele minden bizonnyal hozzájárult a gyógyító erőhöz. Ez azonban önmagában még nem elegendő a kegyhellyé váláshoz, hiszen Felső-Bácskában több helyen találhatunk ilyen szempontból jónak minősíthető felszíni vizet. Például a Palicsi-tóhoz mérhetőnek írta le Petrovits Döme a Gara nyugati oldalán fekvő Salétrom-tavat, vagy említhető Regőce mellől a híres Kolovrát-tó. Utóbbiról Kovács Nep. János *Rigica és környéke* című, 1862-ben Baján kiadott könyvében (47-48. oldal) a következők jelentek meg: „A tavak közt különös figyelmet érdemel a »Sóstó«, melyet a szerbek »Kolovrát«-nak neveznek, ez – mint már említve volt – a falu közelében a felső szőlők mellett van, kerekded alakú s minthogy szóda tartalmú s olvasztó erővel bíró részeket foglal magában, a helység lakonői vizét ruhamosásra szokták használni, előttem azonban az egészségre kiható gyógyereje leginkább fontosnak látszik lenni, s nem ok nélkül, mert jótékony hatását már több év óta, ámbar eddigelé a közönség részére fürdői kényelemeiről gondoskodva nincs, a közel vidékről, de leginkább Bajáról fürdés végett több hétre kijött idegenek jó sikerrel tapasztalták a Szabadka melletti gyógyerejű Pality vizéhez hasonlítván azt.”

A kegyhellyé válások folyamatát vizsgálva úgy tűnik, hogy alapvetően a hívők szerint Mária megjelenéséhez kötődő és az egyházi hatóságok által elismert határrészek lettek azok, amelyek szakrális helyé váltak, s az itt lévő gyógyító hatású vizek segítették a folyamat kiteljesedését.

A szakrális helyek felkeresésének a települések életében kialakult szokásai az 1950-es évekig töretlenül éltek, és az egyes közösségeket vezető vallásos egyéniségek gondoskodtak a hagyományoknak megfelelő devóciós rend betartásáról. Ezt követően a megváltozó politikai viszonyok egyre inkább akadályozták a processziókat, és az ellehetlenítő hatást – a már említett határközeli kápolnáknál – a szigorúan őrzött határsáv, illetve az addigi lakosság egy részének kitelepítése tovább fokozta. A következő időszakban a helyek egyéni felkeresése került előtérbe; a szükséges karbantartások gyakori elmaradása miatt a szentkútak, a keresztek, a szobrok, a kápolnák és berendezéseik fokozatosan egyre rosszabb állapotba kerültek. Többől tűntek el

kegytárgyak: azok a települések „jártak jól” amelyek plébániáikon tárolták a legfontosabb berendezési tárgyakat és csak az ünnepre vitték ki. A bemutatottak között sajnos volt olyan kegyhely (itt elsősorban a katymári Vodica említhető), amely az ezredforduló időszakára végveszélybe került, romossá vált, és a huszonegyedik órában kezdték meg megmentését.

Jelentős változást a rendszerváltást követő évek hoztak: a vallásos közösségek kezdetől fogva törekedtek a helyi hagyomány és kultusz újjáélesztésére, vagy – mint a Gara melletti református erdei kápolna példája mutatja – új kápolna építésére. A kisebb méretű szakrális helyek felújításához többnyire elegendőnek bizonyult a helyi lakosság összefogása és áldozatvállalása, míg nagyobb esetében – itt ismételtlen a Katymár melletti Vodicát kell említeni – kiterjedtebb összefogás vált szükségessé.

Korábban a település templomától a közösség gyalogos zarándoklatot indított, és a visszatérés módja is hasonló volt: ez a fajta processzió a városunktól néhány kilométerre fekvő Vodica esetében most is megfigyelhető. A szakrális helyek felkeresésének módja az utóbbi időben azonban megváltozott. A bemutatott kegyhelyeket napjainkban a hívők főleg egyénileg vagy kis csoportokban keresik fel. Néhányan gyalog mennek, többen kerékpárral érkeznek, vannak akik lovas kocsival, de megfelelő út esetén személygépkocsival. Például a bátaszéki Szent Orbán-kápolna esetében az egyházközség szervezésében a hívők egy csoportja busszal érkezik, és az utolsó szakaszon a más módon érkezőkkel együtt – egymást bevárva –, processzióban vonulnak a kápolnához. Manapság a kegyhelyek vonzáskörzete kiterjedésének is tanúi lehetünk: hiszen a XXI. század közlekedési viszonyai az elérhetőséget távolabbi helyekről is könnyebben lehetővé teszik. A korábban kitelepítésekkel érintett települések szakrális helyei tekintetében ez különösen igaz. A zarándoklat és/vagy búcsú lehetőséget ad a helyben maradt és a külföldre kitelepített ismerősök, rokonok találkozására, az összetartozás tudatának erősítésére és közösségformálásra (pl. Bátaszék, Csátalja, Csávoly, Katymár stb.).

A Baja melletti Vodicán az elmúlt években tapasztalt megújulás mellett – hazai viszonylatban teljesen újszerű módon – szemtanúi lehettünk a kegyhely kiteljesedésének és új tartalommal történő feltöltődésének. Egyházi kezdeményezést követően Schindler Mátyás plébános irányításával saját forrásból, sikeres pályázaton nyert pénz felhasználásával, különböző szerveze-

A kegyhely történetét bemutató tábla a vodica-i kápolna mellett

tek támogatásával, illetve önkéntesek adományainak köszönhető példátlan összefogás eredményeképpen nemcsak felújítás

történt, hanem a környezet is megszépült, és ami a legfontosabb, új tartalmat kapott. A kegyhely körül sétaut-at-tanösvényt alakított

tak ki, amely mentén a kihelyezett táblák a természeti környezetet mutatják be, illetve a Mária-kultusz kialakulásának múltjába és az itteni Vodica történetébe kalauzolják az érdeklődőket. Utóbbiak felszentelését a közelmúltban dr. Bábel Balázs, a Kalocsa-Kecskeméti egyházmegye érseke végezte. A tervek szerint a program folytatódik: az egyén, a család és a közösség lelki akkumulációját és rekreációját segítő létesítményekkel bővül tovább Vodica.

„A múltat tiszteld, s a jelen vele kösd a jövőhöz” – fogalmazta meg nagy költőnk, Vörösmarty Mihály. A hagyományos zárandoklatok legfontosabb egyéni ösztönző erejét a fogadalomtétel, a megfogalmazott kérdés és a hálaadás jelentette. Napjainkban a múlt, a jelen és a jövő hármas egységét tekintve, hozzájuk kapcsolódva előtérbe kerül a hívők közötti gondolatcsere, a lelki megnyugvás és megújulás élményének lehetősége, s ezek együtt jelenthetik a határbeli szakrális helyek továbbélésének zálogát.

Dr. Nebojszki László

Orbán mester ágyúí

A Bajai Honpolgár júniusi és júliusi számában jelent meg dr. Mayer János írása, mely Nándorfehérvár diadalmas, ötszázötven éve történt felszabadításának állít méltó emléket. Az közlemény első részében szerepel egy utalás Orbán magyar ágyúöntő mesterre vonatkozóan is. E feltalálóról először 1950 táján Stefan Zweig egy történelmi miniatűrjében olvastam. Az osztrák íróról tudni kell, hogy sziporkázó stílusú, a drámai szituációk ábrázolásában remeklő művész, a történelmi hűséget azonban nem mindig illendő rajta számon kérni.

Első kételyem a tüzmester származására vonatkozott. Nevét a szerző ugyanis egyszer Urbas, másszor Orbasnak írja. Valószínűnek látszott, hogy nem magyar, hanem erdélyi születésű román lehetett. Az ágyúóriás megöntésének és a tethelyre szállításának históriáját – mely az emberi akaraterő heroikus tette volt – még hihetőnek találtam. (A lafetára szerelt ágyút ötven pár ökör vontatta. A Drinápoly és Konstantinápoly közötti kétszáznegyven kilométeres távolságot hatvan nap alatt tették meg.) Csakhogy Zweig ekkor még dob a tűzre néhány lapáttal. Azt állítja, hogy a fellelkesült szultán húsz-harminc darabot rendelt a csodafegyverből, és Orbán ezeket le is gyártotta. (Mindezt egy év alatt!) E részlet az egész történet hitelességét megrendítette. Az egyoldalúan humán

műveltségű, technikai és ipartörténeti kérdésekben járattan író figyelmen kívül hagy két lényeges körülményt. Egyrészt a török birodalom ekkor még fejletlen, jórészt csak kézműiparral rendelkező ország. Képtelen lett volna a több száz tonnányi bronznyersanyag kohászati előállítására. Másrészt a húsz-harminc ágyúigász megöntése és üzemképessé munkálása akkora feladat, amely a korabeli Európa legfejlettebb haditechnikai üzemének, a velencei Arzenálnak a teljesítőképességét is meghaladta volna. Orbánnak pedig mindössze két műszakilag képzett segítőtársa volt: egy török hadmérnök és egy építész. Az összeterejt sok ezernyi rabszolgamunkást az öntőforma precíz, nagy szakértelmet kívánó megmintázásában nem tudta felhasználni. Mindezek után úgy véltem, hogy a nyilvánvalóan török forrásmunkákat használó író túl nagyot merített a virágos keleti fantázia termékeiből, és a történetben több a mítosz, mint a valóság.

Orbán mester históriáját csak évtizedek múltán vettem elő újra, amikor egy tudomány- és technikatörténeti lexikon munkatársaként dolgoztam. Kutatásom meglepő tényeket tárt fel. A források meglehetősen szűkszavúak voltak, viszont kétségtelenül igazolták, hogy Orbán mester nem mitikus személy, hanem élő ember és magyar származású volt. Kiderült az is, hogy II. Meh-

mednek csak egyetlen óriás ágyút öntött. A kolosszus azonban Konstantinápoly bevételében döntő szerepet játszott. A várost a szárazföld felől ugyanis a Theodosius császár által emeltetett hatalmas várfal védelmezte. Az óriás kövekből épített védmű a metropoliszt tíz évszázadon keresztül sikerrel óvta meg a barbárok támadásaitól. Az 1453-ig megszerkesztett ostromgépek ugyanis alkalmatlanok voltak a gigászi fal megromlására. Harminc évvel korábban a törökök már megkísérelték Bizánc bevételét. Az ostromtoronyokat a bástyáig tolták, a faltörő kosok feje azonban szilánkokra zúzódtott anélkül, hogy a kváderkövekben kárt tettek volna.

1452 táján jelentkezik II. Mehmed udvarában Orbán, és vállalja egy olyan óriáságyú megkonstruálását, mely képes rést ütni a római mérnökök által épített falban. A löveg a végzetes sebet a bástyán, a Romanosz-kapu közelében ejtette. Az oszmán csapatok e résen át özönlenek be a keletrómai császárság fővárosába. Az „audiatur et altera pars” elve alapján olvastam azoknak a leírásait is, akik az eseményeket az ágyútorokkal szembenézve szemlélték. Mind Laonikosz Khalkokon-dülész, mind Georgiosz Szphrantész ír az óriáságyú kártékony működéséről. Az előbbi a bizánci történetírás nagy öregje, aki hatalmas munkájában megörökíti a birodalom ezeréves tör-

ténetét. Egyébként az a kevéske adat, amit a muszlimok zsoldjába szegődött honfitársunkról tudunk, jórészt tőle származik. A Bizáncba kivándorolt magyar szaktudását és szolgálatait először Konstantinosz császárnak ajánlja fel. A fantáziátlan, az előrelátás képességét tökéletesen nélkülöző bíborbanszületett azonban ez értékes szakember talpára útilaput köt. Indoka valódi: nincs pénze a fegyverkezésre, üres az államkassza. Ám a szigetté zsugorodott birodalmat már fél évszázada fenyegetően nyaldossa körül az oszmán tenger. Egy évezred alatt Bizáncban mesés, mindenkor pénzzé tehető kincsek halmozódtak fel. Ha az esztelen zsugoriságnak fölébe kerekedne az óvatosság és az értelem, Orbán a keleti Róma öntóműhelyeiben serénykedne, és a theodosiusi falakról dörgő bronzágyúk szörnák szét Mehmed tarka sátoztáborát. Az üres kézzel elbocsátott ágyúöntő csak ezután pártol át a félholdhoz és megy a szul-

tán udvarába. Rögtön fogadják, és a nagy formátumú személyiség, a politikai zseni azonnal felismeri a műszaki lángelmét. Szót is értenek. A többit már tudjuk.

A véletlen kezemre játszott egy olyan adatot, mely az ágyú kissé homályos kontúrú legendáját hiteles valósággá változtatta. A krími háború után – melyben Anglia, Franciaország és Itália egy végső erőfeszítéssel megmentik Oroszországtól az oszmán birodalmat – a törökök modernizálják a Dardanellák erődítményeit. A messze hordó ágyúkat 1867-ben az angol Armstrong gyár szállítja. A hálás szultán a briteket különös emléktárggyal ajándékozza meg. Előkerítenek egy zöldre patinásodott bronzszörnyet; ez volt az Orbán-féle ágyúóriás. A precíz angol tengerészisztek felveszik a pontos méreteket. Hossza négy méter, kalibere kilencven cm, tömege pedig harmincezer kilogramm. Mivel a korabeli források szerint a szörny „fekete”, vélhetően bazalt-

ból faragott kőgolyókat lőtt ki, a lövedék-súly kb. kilencszáz kg lehetett. Az ostrom ideje alatt naponta hat-hétszer sütötték el, tehát mintegy kétszáz-háromszáz ízben zúdította a bástyára falromboló tüzeit. E páratlan üzembiztonság tanúsítja, hogy Orbán a fémöntés felülmúlhatatlan tudású mestere volt. Az ágyú ugyanis száz évszázada jelenik meg az európai harctereken, és inkább technikai kuriózum, mint csatát eldöntő tényező. Gyakoriat az elsütésnél bekövetkező robbanások, és a fegyver az ellenség helyett a kezelőszemélyzetet irtja ki. Orbán mester ágyúja azonban megbízható műszaki remekmű volt.

Életrajza – melyből csak egy-két évnyi töredéket ismerünk – magyar sorstragédia. A XV. század e páratlan műszaki tehetsége, akinek képességei a zsenialitás határát súrolták, renegáttá vált, hogy az önmegvalósítás lehetőségét megtalálhassa.

Dr. Dániel József

Nyolcvan éve alapították a Liszt Ferenc Kört

1926. augusztus 8-án hozták létre Baján a Liszt Ferenc Kört. Ennek a nevezetes eseménynek múlt havi kerek évfordulójáról emlékezünk, felidézve röviden a legendás egyesület történetét.

Az alapítás előzményéhez tartozik, hogy a helyi zeneszerető notabilitások – akik részben a helyben működő kamarazenélő közösségek hangszeres közreműködői is voltak – Karig Emil javaslatára 1926 nyarán összejöttek dr. Flórián Géza Kossuth Lajos utcai lakásán annak az elgondolásnak a megbeszélésére, hogy meg kellene alapítani egy zenekedvelőkből álló társaságot. A kötetlen tárgyalás résztvevői voltak: dr. Bernhart Sándor (ügyvéd, később Baja polgármestere, kiváló amatőr hegedűs), dr. Flórián Géza (ügyvéd), Karig Emil (a tanítóképző nyugdíjas, brácsán is játszó zenetanára), Kiss Á. József (a tanítóképző tanára, jó csellista), a Baján született Kun Imre (a fővárosi Koncert Hangversenyiroda ügyvezető igazgatója) és Saád Henrik (a ciszterci gimnázium tanára, műfordító, zeneszerző, kiváló gordonkás). Az ötletekben nem szüklődő személyek a megbeszélésen megegyezésre jutottak abban, hogy – olyan egyének részvételével, akiknek érdeklődés köre kiterjed a zenére – létrehoznak egy zenepártoló társaságot. Olyan célokat tűztek ki, hogy a tagok anyagi támogatásával – amelyért szabadjegyet kapnak – színvonalas zenei életet alakítsanak ki, nívós hangversenye-

ket rendeznek Baján. Egyrészt hivatásos külföldi és magyar művészekkel, másrészt ügynevezett házi zeneesteket tartanak, továbbá a zeneoktatás céljaira zeneiskolát szerveznek. Sőt, hogy a helyi, hangszereken játszó személyekből egy szimfonikus zenekart is létrehoznak.

A városháza dísztermében 1926. augusztus 8-án meg is alakult a Liszt Ferenc Kör. Létrehozása afféle általános érdeklődést keltett Baján, amely már szinte előre biztosította gyors fejlődését, sikeres munkásságát. Lelkes személyek fáradhatatlan csoportja növelte a kör tagok számát, két hét alatt háromszáznál több tag jelentkezett. A sikeres tagtoborzáshoz az is hozzájárult, hogy már az első – 1926/1927. évi – hangversenyévadban 15-20%-os jegykedvezményben részesülhettek a belépők, és a tagdíjak részletekben is fizethetők voltak, pedig a körnek sürgősen egy Steiway márkájú hangversenyzongorát is vásárolni kellett. A költségek csökkenését jelentette a tagok számának növekedése és az, hogy mecénások a bérletek vásárlásán kívül is támogatták anyagilag a kört. Az is, hogy pl. a Nemzeti Szálloda (ma Duna Szálloda) vezetője nagytermét (sajnos, később lebontották) térítés nélkül adta át hangversenyek céljaira, a Központi Szálloda tulajdonosan színháztermét és tánctermet pedig a bevételek egyötödéért.

November 15-én megtartották a Kör nyitó hangversenyét, melyen az ünnepi be-

szédet dr. Szaboljevits Dusán alispán, az egyesület díszelnöke mondta. A Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara adott műsort Fleischer Antal kitűnő magyar karmester vezényletével. A koncert műsorában a bajai születésű Melles Béla hegedűművész Beethoven D-dur hegedűversenyét játszotta.

Megvalósult az alapítók egyik szép álma azzal, hogy lehetővé vált a Kör magas szintű hangversenyeinek látogatása csaknem filléres helyárák mellett, a kör tagok alig egy mozijegy árértékű részesei lehettek elsőrendű művészi élvezeteknek.

A kezdetektől eltelt 12 év alatt – 1938-ig – kerekén 100 rendezvényt tartottak, melyeken többek között közreműködött Bartók Béla, Dohnányi Ernő, Fischer Anny, Jeane Marie Darré zongoraművész, Hubay Jenő, Juan Manén, Szigeti József, Telmányi Emil hegedűművész, a Melles- és a Léner-vonónégyes, Amadeo Baldovino és Földesy Andor gordonkaművész, Aubry Pankey néger énekes stb. A házi zeneesteken többek között a bajai származású dr. Ditelján István zongorázott, megrendezték Mécs László irodalmi estjét, még szórakoztató jellegű színvonalas farsangi est is színesítette rendezvényeiket.

A Kör a zenét tanuló ifjúság számára szabadjegyet osztott ki, évente több száz darabot. Hegedűjátékot tanuló zeneiskolásként magam is hozzájuthattam szabadjegyekhez. Ezek állóhelyek voltak. A kör tag-

gok az elvárás szerint a nézőtérben oda ülhetek, ahová akartak, a megjelenést utcai ruhában kérték. Álmélkodhattam Lengyel Gabriella, Sirio Piovesan, Wanda Luzzato vagy Zathurenczky Ede hegedűművész és nem utolsósorban B. Rácz Gabriela zongoratanárom briliáns játékában.

Baja, 1941. április 28. ÁRA 20 FILLÉR. XVI. évfolyam 4. szám.

FILHARMONIA

A BAJAI LISZT FERENC-KÖR ÉRTEKESÍTŐJE.

Előző szerkesztő és felelős kiadó: KARIG EMIL, a Kör igazgatója.

Bayreuth, 1888. Előfizetés egy évre 2 pengőbe került. Tagoknak díjtalan. Megjelenik havonta.

Wanda Luzzatoról.

Ez a fiatal, szép olasz lány Milánóban született és hegedűs oklevelét a milánói Verdi-Konzervatóriumban nyerte el. Mint gyermek-lány vett részt 1932-ben a bécsi nemzetközi hegedűversenyen, ahol a világ öt földrészéből összegyűlt 300 versenyző eől 6 vitte el az első díjat. A budapesti Zeneművészeti Főiskola a Hubay Jenő művészközépben szerezte meg művészi oklevelét. A nagy mester "szavai" szerint: "Vicsogó Ferenc óta nem volt oly nagy tehetségű lánygyermek, mint Wanda Luzzato!"

Azóta már sok hangversenykörútján bejárta Európa nagy kulturális központjait és tüneményes fővárosaival, ragyogó technikai jártással, műveltség-műveltséggel, nemkülönben megjelenésének közvetlenségével mindenütt a legnagyobb zenei eseményekkel együttjáró ünneplésekben volt része.

Kisdróje, *Hubay István* zongoraművész, egyike a legjobb zongorakísérőknek. Csodás összjátékuk e téren a legnagyobb várakozással tekint a bajai zenekedvelő társadalom.

Műsor:

1. Schubert: Szonáta D-dúr, 137. mű, 1. szám. Allegro molto. — Andante. Moderato.
2. Brahms: Szonáta A-dúr, 100. mű. Allegro amabile. — Andante tranquillo. — Allegretto grazioso.
3. Glazunov: Hegedűverseny, 52. mű. Allegro.

SZÜNET:

- a) Bach — Hamburg: Jégli édes halál...
- b) Paganini: Rondó brillante.
- c) Ravel: Menuette.
- a) Rachmaninoff — Hubay: Elégia.
- b) Rimsky — Korsakoff: Dongó.

Zongorán kíséri *Hajkó István* zongoraművész.

Kedzete pontosan fél 9 órakor.

Tájékoztató: Islepi díj sincsen. Ne felejtse el a H. jegyzeteket magával hozni, mert az islepijei szociál! Utcai ruhában való pontos megjelenést kérünk. A helyek számozatlanok. A Kör 4-ik negyedére most is be lehet lépni, még pedig 3. és 5. hangversenyre, amelyekre az új Köri tag, ha családtagot vált, akkor 3 Pengőbe tagdíjért 4. deb. szabadegyet. ha 1. számú tag, akkor 2 Pengőért 2. deb. szabadegyet kap.

Uj tagok bármikor lehet jelentkezni a Cserep- és Keszkerágitó-ból, továbbá Karig Emil, a Kör igazgatójánál (Tárhely: 224. sz. 1. és 5. hangverseny előjében a Központi Szálló hangversenytermében).

Váldtárol a Körbe helyezni elhárítják postán köldök a P. III. 2 P. tagdíjat, (10 fill. kéthetente díjat) s akkor jegyüket lenntartjuk.

A Liszt Ferenc-Kör.

Meghívó.

A Bajai Liszt Ferenc-Kör 1941. május 23-án, pénteken este fél 9 órakor rendez a Központi Szálló hangversenytermében (egyetlelt helyiség) 117. hangversenyét.

WANDA LUZZATO
Olasz híri olasz hegedűművész
hangversenyét,
melyre a Kör tagjai meghívja.

A Kör 1936-ban, névadója születésének 125., halálának 50. évfordulójára emlékezve emlékünnepelet tartott, melyre a magyar plasztika egyik legnagyobb hatású mestere, Medgyessy Ferenc kör alakú plakettet készített. Ezzel ajándékozta meg tagjait a zenei egyesület.

Már a megnyitó hangversenyen megjelent 1926-ban a kör havi értesítője, a *Filharmónia* című zenei lap is, melynek szerkesztője és kiadója a Kör ügyvezető igazgatója és leglelkesebb munkatársa, Karig Emil volt. Előfizetése egy évre 2 pengőbe került, egyes számainak ára 20 fillér volt. A kör tagok díjtalanul megkapták.

1929-ben a Kör megalapíthatta zeneiskoláját, Karig lett az igazgatója. Aztán 1931-ben vonószekerek létesült, mely a következő évben szimfonikus zenekarrá bővült.

A virágzó bajai zenei kultúra kialakításában Karig Emilen kívül nagy szerepe volt Kun Imrénének is, aki a magyarországi zenei versenyek és hangversenyek rendezésére 1921-ben koncert- és hangversenyirodát alapított Budapesten. Hozzásegítette szülővárosát ahhoz, hogy a legjobb művészek is hangversenyezzenek Baján.

A mindösszesen 143 zenei rendezvény megtartása után megszűnt a Kör, melynek révén magas színvonalú, országsszerte elismert zenei kultúra alakulhatott ki városunk-

ban. A rideg valóság az, hogy a megteremtett és virágzó zenei élet már a múlté. Sajnos, bizonyos értékek folyamatosan devalválódnak. Volt még egy időszak 1955-től, amikor fellendült a hangversenyélet Baján. Nemcsak híres külföldi és magyar szólísták, együttesek, hanem nagyzenekarok is felléptek, operaelőadások is voltak. Az 1974/1975-ös, három előadásból álló bérleti hangversenysorozatra például az országban egyedülállóan – a színházterem akkori 557 ülőhelyére, összesen tehát 1671 ülőhelyre – 1235 bérletet vásároltak.

A Liszt Ferenc Kör nagyszerű eredményekben gazdag működése a bajai zenei kultúra számára ma is például szolgálhat.

Bánáti Tibor

„Micsoda két luk az, amelyik eccörre szelel?”

Móra Ferenc *Csöszfogadás* című karcolatában olvashatjuk e talalós kérdést, melyre a válasz: „A pipa, mikor fuvik, mert a száj is szelel mög a pipa is.”

Azért indítottam írásomat ezzel a bevezetővel, mert a Türr István Múzeum Apró csodák kiállítás-sorozatában szeptember 13-tól a dohányzás kellékei kerülnek terítkekre. Az egyes tárgyak meghatározásait a magyar népművészet jó ismerőjétől, Malonyay Dezsőtől kölcsönöztem szép, régi, ízes leírásai miatt.*

Nézzük először a pipát. „Az igazi pásztor pipáért sem ad ki pénzt. Régebben nem is volt olyan sok és olcsó cserépipa, amiről különben is azt tartják, hogy szárítja a mellet. A fapipa évekig eltart, mert ha leesik a földre, nem török össze. A fapipa belsejét bádoggal bélelik ki. Így nem terem meg benne a bagó, tisztára elég a dohány, csak a hamut kell kiverni. A fapipára a rezet, a fődelet más kiszolgált pipáról rakják át.

*Malonyay Dezső: *A magyar nép művészeite I–V. Budapest, 1907–1922.*

A pipát juharfából, kecskerágitóból, diófából, különösen ezek tusakjából készítik, mert bennök ágas-bogos minták, vacsartok látszanak, amelyek cifrázás nélkül is olyanok már, mint a virág.”

A múzeum régészeti gyűjteményében számos török kori cserépipa található. A néprajzi raktár pedig nemcsak cserép-, hanem fém-, fa- és tajtékpipákat is őriz.

A tajtékpipáról a Vasárnapi Ujság 1859. augusztus 14-i számában a következőket olvashatjuk: „A tajtékpipa tajtöldből (Meerschaum) gyártatik, melly fejéres szintű, átláthatlan, fénytelen, nagyon könnyű s a nyelvhez tapadó állomány. Vegérszi összetételére nézve kova-, keserföldből és vízből áll.” Révai Nagy Lexikona már pontosabb leírást ad az anyagról, miszerint a tajték magnézium hidroszilikát (H4Mg2 Si3O10) ásvány. A lexikon a pipakészítésről annyit ír, hogy a nyersanyagot szárítják, fiannel dörzsölik, majd viasszal fényesítik.

Pipaszár nélkül mit sem ér a pipa. „A pásztor sokat pipázgat, van módja benne,

meg ráérő ideje is: egy pákli egy napra, nem is mindig elegendő. Így hát a pipaszár hamar kiéri, szaga lesz gyorsan. Uj szár kell s szinte minden harmadik héten. Csinal hát magának pipaszárát, újat.

Pipaszárnak olyan ág való, amelyik a fatövéből, amolyan fattyuhajtaszként csapdázik, nő ki. Ez jobb, mert egészen sima, nincs rajt ág és szép egyenes.”

Nevezetes holmi a dohányzacskó. „Magyar ember jobban szereti a pipát, mint a szivart; dohányát mindig magával hordja a dohányzacskóban, melynek díszes sallangjai, cafrangjai kilógnak zsebéből. Lássá, aki akarja, hogy viselőjének nemcsak pipára, dohányra is telik, nem lévén ő amolyan közmondásbeli nagy pipájú, kevés dohányú ember.”

Az alapos ember vágott dohányát otthonában állat alakú cserépedényben tartotta. Ismerünk hengeres, hordó és hasáb alakú dohánytartókat. Felületüket általában valamilyen domborműves dísz borítja, melyet ólommal fednek. Évszámot és feliratot nem szoktak rajtuk feltüntetni. A bajai múzeum tulajdonában lévő figurális dohánytartó medvét ábrázol. Az állat teste a hengeres tartály, az állat feje pedig az edény fedele.

Ne feledkezzünk el magáról a dohányról sem. Nem a dohányzásra való ösztönzés, inkább kedvderítés céljából idézünk egy 18. századi dohánydicséző költeményből:*

„Jóllehet a' dohány ha meg-metéletetik,
Arra készítettet zatskóba tétetik,
Pipába töltetik, a tűz reá vettetik,
Száj a' dohány füstől meg-keserítettetik.
Mindazáltal kedves a' pipás embernek,
Mert egészségére szolgál sok ezernek,
Gőzét is el-hajtja a bűdös tengernek,
Pipa nélkül szállni Gáallyába nem mernek.
A' levegő-egyet hasznossá teheti,
Az ember hasznára bűztől seperheti,
A' rútt bűdös szagot messze kergetheti,
A' megpuffadt gyomrot szépen segítheti.
Reggeli pipázás lehet orvosságul,
Mert attól szorult has gyakorta meg-tágul,
Pestises időben pedig bátorságul,
Pipázással élnek, és nem mulatságul.
A' rossz nedvességnek meg-emésztésére,
A' bő vérnek, víznek jár végezésére,
Hasznos sűrű nyálnak ki-vettetésére,
Füst jó a gyomorba férgek vesztésére.
Jobb a dohányzás salvationál,
Vagy a' rosszul készült lágy purgationál,
Iszik a' dohányos akár melly rossz tónál,
Nem árt néki a' víz maradj-meg e szónál.”

A dohány „életre keltésére” egykoron minden pásztor és a legtöbb uradalmi cseléd mellényének zsebében vagy tarisznyájában ott lapult a fából faragott, művészi díszítéssel ellátott gyufatartó. „A pásztor inkább arra törekszik, hogy a gyújtótartók gépezete minél összetettebb legyen, a szerkezetben minél több legyen az elmésség, csalfintáság. Virtus van ebben! Az enyim különb legyen, mint a komáé! ... Csinálnak olyan nyitásuakat, hogy azt holmi egyszerű észjárású atyafi ugyan hasztalan babrálja, ki nem nyitja, amíg gazdája meg nem mutatja a módját.” Ezen elmés szerkezet rovátkolt oldalán végighúzva könnyedén meggyulladt a régi kénes gyufa.

A pipa a dohányzacskóval együtt rendszerint utolsó útjára is elkísérte gazdáját. „Ha az elköltözött keresztstülő volt, csak akkor kulcsolják két kezét keresztbe; imakönyvvel akkor temetik, ha olvasni tudott. Apró holmiját eltemetik véle, mert különben hazajárna értük. Természetesen, nem maradhat el a pipa sem, egy zacskó jó szűzdohánnyal!” Malonyay Dezső sallangos, csipkés szélű, hímzett dohányzacskók után

* *A dohány dicsérete. H., é. n. Ponyvafűzet a Széchényi Könyvtár Apró-nyomatványtárában. Idézi: Takács Lajos: „A' rendes pipázás privilégiumjai ...” (Adalék a dohányzás történetéhez) Ethnographia LXV. 1954. 210-222.*

kutatva gyakran hallotta a következő kijelentést: „Volt a háznál egy cifra tulipántos, de bizony azt boldogult édesapámmal eltemettük, mert nagyon szerette szegény!”

November 23-a, Kelemen napja nem tartozik az esztendő néprajzi szempontból jeles napjai közé. A vízimolnárok mégis úgy tartották, ha a molnár ezen a napon kiállt a ház- és völgyhajót összekötő „vízjáróra” és pipája füstjét a szél lefelé fújta, akkor másnap kiköthették a malmot, mert nyolc napon belül beállt a jég.* Magam is pipás ember lévén, nagyon megörültem, amikor először olvashattam ezt a népi bölcsességet.

Kothencz Kelemen

* *Solymos Ede: A dunai „malmok kora” Baján. Forrás 1973. 4-5. 85-93.*

Előfizetési felhívás

A bajai múzeum előfizetési rendszerben már biztosan kiadja – hiszen az előfizetők száma meghaladta az 500-at – Rapcsányi Jakab *Baja és Bács-Bodrog vármegye községei* (1934) című monográfiáját. A kötet ára 5 000 forint, árusított példányai 7 000 forintba kerülnek. Számozott, névre szóló könyv megrendelése esetén 8 000 forint.

Az előfizetők nevét a könyv mellékletében közölni fogjuk.

A monográfia előfizethető postai befizetési csekken, átutalással a Múzeumbarátok Köre Alapítvány számlaszámára 11998501-06602916, valamint személyesen a Türr István Múzeum irodájában. (Baja, Deák F. u. 1.). Érdeklődni a 79/324-173 telefonszámon lehet. Az előfizetés határideje: 2006. szeptember 15.

Egy kép, egy történet

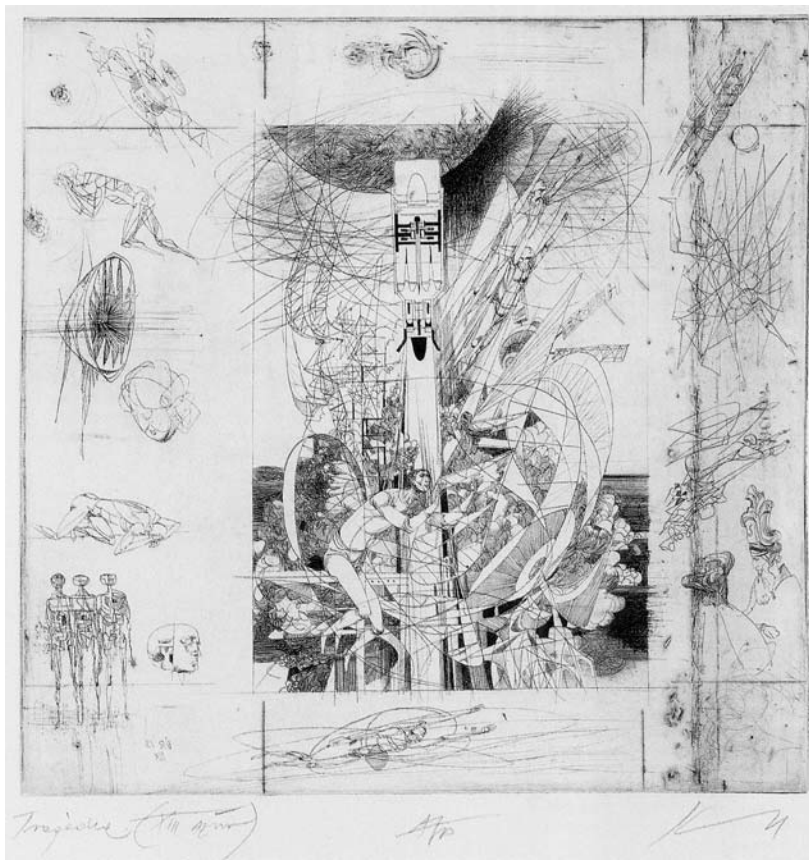
Kass János grafikusművész Szegeden született, Budapest vált otthonává, művészete pedig Európa kultúrájában teljesedett ki. Rendkívül gazdagon és színesen. De mindig tisztán és mívesen, ami igaz művészi rajzaira és az alkalmazott grafika körébe tartozó alkotásaira egyaránt. Festett porcelánt, öntött gipszet, faragott követ, tervezett könyvet, tipográfiát és bélyeget. És persze rajzolt, rajzolt...

Mire bemutatkozó kiállításával hozzánk érkezett, már nagyrészt megjárta azokat a bizonyos Weöres Sándor-i létrafokokat: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.” Igen, az életmű elkészült, és ez már életében a klasszikusok rangjára emelte megalkotóját.

A múlt év végén *Triptichon* címmel megjelent exkluzív album méltó tisztelgés Kass János munkássága előtt. Az elsősorban gyűjtőknek szánt kötet a művész három nevezetes illusztráció-sorozatát (Madách Imre: *Az ember tragédiája*, Bartók Béla: *A kékszakállú herceg vára* – ami a bajai kiállításon is látható – és Kodály Zoltán: *Psalmus Hungaricus*) tartalmazza. Közülük a Madách-műhöz készült rajzok megszületésének körülményeit az alábbiak szerint idézi fel a mester, kiegészítve azt emberi és művészi hitvallásával.

„A Révai-Zsdanov-féle úgynevezett kultúrpolitika lassú összeomlása Bartók *Csofárdalatos mandarinjának* a bemutatásával kezdődött 1956 tavaszán, amikor Lakatos Gabriella táncolta a Lányt, Vashegyi Ernő pedig a Mandarint, Harangozó Gyula koreográfijára. Azután következett október 22-én, a forradalom előestéjén Bartók III. Zongorahangversenye az Erkel Színházban. Tombolt a közönség, Cziffra György zongorázott, és nem sokkal később már Párizsban ünnepelték őt.

A forradalom elbukott, de a világ ennek a szupernova-robbanásnak a fényében látta

Ádám: *A csillagok megettünk elmaradnak,
S nem látok célt, nem érzek akadályt.
Szerelem és küzdés nélkül mit ér
A lét? Hideg borzongat, Lucifer!*

meg, hogy e kis országnak óriásai vannak. Van, aki egy szál fegyverrel, van, aki tollal, más vonóval, ecsettel, vagy a zongora mellett képviseli hazáját.

Az egyik kiküzdött eredmény *Az ember tragédiája* bemutatása volt, majd a *Mózes* színrevitele lett igazi reveláció, páratlan siker, gazdag élmény, nagy katarzis. Akkoriban a *Mózes* szövege – melyet Keresztury Dezső dolgozott át – demonstrációnak számított. *Mózes* ürügyén nekem pedig alkalmam nyílt arra, hogy az Ószöveggel foglalkozzam. A dráma, a hozzá készült illusztrációkkal, a Magvetőnél jelent meg 1966-ban, 7.000 példányban.

Ekkor rendelte meg a Magyar Helikon is a rézkarcokat *Az ember tragédiájához*, amely 1966-tól kezdődően több magyar és idegen nyelvű kiadást ért meg. Az első kiadás 10 000 példányban jelent meg. 1993-ban Edinburghban is ezekkel a rézkarcokkal jelent meg a *Tragedia* Ian MacLeod által készített fordítása.

A *Tragedia* illusztrálásakor én nyíltan saját koromról beszéltem, a XX. század máso-

dik felének pragmatikus világáról. Feltették nekem a kérdést: miért az ürre, a Falanszterre helyeztem a hangsúlyt, áttörvén a hagyományos felfogás korlátait. A *Tragedia* nyersanyag, amelyben minden kor minden emberének a tragédiája visszatükröződhet. Ma olyan ismereteink vannak, amelyeket Madách még nem tudhatott. Szükség volt a relativitáselmélet korszakában a technikai és szellemi eredmények jegyeinek a megfogalmazására, amelyeknek tudatlanságból fakadó, gondatlan kezelése okozhatja a ma emberének életében a legnagyobb katasztrófát.

A Madách-i lángoló alkotóerő hatalmas energiája további művekre is ösztönzött. Madách és a *Tragedia* ihlette 1980-ban készült *Dilemma* című animációs filmemet is, amely az első európai komputerrel készült rajzfilm volt. Ekkor is Madách látomása munkált bennem. A filmmel áttekinthetem az emberiség történetét a XX. században rá váró sorsig.”

„Ami pedig a magam sorsát illeti:

Szeretek élni, szeretem a fűt, fát, virágokat, az embereket, mindent, ami körülvesz, van, mozog, fejlődik.

Szeretem a mozgást, lüktetést, az örökös alakuló izgalmas életet, a mikrovilágot, amely körülvesz, a naponta ismétlődő megszokottat és a tágabbat, a soha nem látottat, a megsejtettet és a megsejtéseket...

Megütött hűrként rezonálni, rendet, rendszert teremteni. Szépet adni a szépre vágyónak, kibeszélni a bánatot, tanúja lenni a kornak. Krónikásai vagyunk korunknak. Hacsak egy kis részt, hacsak egy keveset hozzátehetünk a nagy műhöz, hacsak egy vörösvérsejtje lehetünk a nagy vérkeringésnek, tettünk valamit.”

Gross Arnold, Kass János és Richter Ilo-
na közös kiállítása december 15-ig látogatható a Nagy István Képtárban.

Schmidt Antal

A parasztasszony élete

Feleségem, Göldner Márta emlékének

Napok óta a múzeum néprajzi anyagának revízióját végeztük.

– Érdekes, mennyi olyan tárgy van, amit asszonyok használtak – mondtam feleségemnek, múzeumi munkatársamnak.

– Csináljunk belőle kiállítást – mondta. Napokig nem volt róla szó, de a vezérhangya elindult.

– Március 8-ra, Nők Napjára kellene megnyitni, akkor lenne aktualitása is, és támogatókat is könnyen szerezni – mondtam. Aztán jöttek az ötletszikrák, s lassan összeállt a tematika. Összeállítottunk egy kérdőívet, amit a védőnőkkel töltöttünk ki, majd felrúgva minden kiállítás-rendezői hagyományt, a kiállítási teremben kijelöltünk néhány csomópontot, s kezdtük az anyagot odahordani: gyermekkor, állatok, kert, gazdaság, ház, fonás-szövés, konyha, ünnepek. Szinte ötletszerűen, ahogy a tárgyak adták, alakítottuk ki a témákat. A háttérrel, a posztamenseket homokszínű jutavázzal vontuk be. Rendezés közben derült ki, hogy mennyi minden hiányzik. Mindjárt az elején a kislány csutka- és rongybabái. Gyorsan keresni kellett egy idős nénit, aki elkészítette úgy, ahogy azt gyerekkorában csinálták. Másnap rájöttünk, hogy nincs cirosöprűnk, amivel a szobát, a járdát söpörték, aztán a kétkefés meszelő hiányzott. Persze, hiába mentünk ki a szomszéd faluba, nem biztos, hogy éppen olyant és azt kaptuk amire szükségünk volt.

– Jaj, nincs fejőszékünk – mondta Márta. Egyik helyről a másikra szaladtunk, de sehol

sem adtak. Végül annál a tejesasszonynál kötöttünk ki, aki naponta hozta a tejet (akkor még házhoz is hozták a friss tejet, olcsóbban, mint a boltban és jobb minőségben). Persze, hogy nem adják – mondta asszonyunk – hisz azzal elvihetik a tehén hasznát. De én odaadom, csak gyorsan vigyék, míg az uram haza nem ér, meg ne lássa! – Éppen rácsuktam a kocsi ajtaját a tehénganis kis székre, mikor az ember befordult a kapun.

Egyik ilyen beszerzőúton – már nem is tudom, mit kerestünk – egy minden hájjal megkent paraszt-vállalkozóhoz tévedtünk be. Volt ő már minden, csak kovács előtt bőrkötény nem, gabonafelvásárló, malmos, pálinkafőző, fuvaros stb. A konyhában megpillantottunk egy gyökérből faragott kis mozsarat.

– Hát ez mi?

– Fokhagymamozsár – válaszolt az asszony.

– Pont ilyen kellene nekünk, nem adja el? – kérdezte feleségem.

– Hogy képzeled! Az anyósomtól örököltem, visszajönne kísértetni, ha megválnék tőle!

Nejemet akkor már nem lehetett leállítani. Fél napon keresztül követte mindenhová az öregasszonyt, ment disznót etetni, mászott padlásra, pincébe, és agította, de az hajthatatlan volt. Feri bácsi, a férj, a szobából nevette az egészet, miközben példaképéről, Napóleonnól tartott nekem előadást, és mutogatta Napoleon-kép gyűjteményét.

– Nagyon zsugori ám a feleségem, ígérjen neki sok pénzt, annak nem tud ellenállni.

– Akármennyit nem ígérhetek.

– Ígérjen 200 forintot!

– Annnyit nem adhatok!

– Adok én, nekem megéri.

Ahogy elém tette a pénzt, beléptek az asszonyok.

– Megpróbálhatom – gondoltam. – Kétszáz forintért sem adja? – kérdeztem. A szemem felcsillant, már majdnem nyúlt a pénzért, mikor az urára pillantott. Megláthatott valamit a szemem:

– Ezt a pénzt kend akarja adni! Bolondot akar csinálni belőlem? Most már azért sem adom! – s mérgesen kivonult.

– Na, erre jól ráfáztunk – mondtam, már jönni is akartam, de nejem nem adta föl. Még órákig lógott az öregasszony nyakán, aki végül inkább vállalta anyósa szellemét, csakhogy megszabaduljon tőlünk, és 40 forintért megkaptuk a fokhagymaolajjal átítított kis mozsarat. Ahogy hazaértünk, rögtön a kiállítási vitrinbe zártuk. Hónapokkal később, mikor a bontásra került a sor, mintha fejbe vágta volna, olyan tömény fokhagymaillat zúdult ki a vitrinből.

Fényképgyűjteményünkben megfelelő felvételeket kerestünk, nagyítottunk, kasíroztunk. Elkészült a kiállítás, volt ott minden, a csutkababától a szemfedőig, amit csak össze tudtunk szedni.

– Fog ez tetszeni valakinek? – kérdezte feleségem. – Hisz olyan szürke, szomorú.

Éppen ezt akartuk, hisz a néprajzi kiállításokban mindig a szép viseletek, festett bútorok, kerámiák, szöttek szerepelnek, egyszer egy „vonalas elvtárs” azzal vádolt, hogy a kulákoknak csinálunk propagandát. Itt most csupa egyszerű, dísztelen tárgy: moslékkavaró, palántázófa, kapák, lábosok, dagasztóteknő stb. volt, amivel a parasztasszony nap mint nap végezte egyhangú munkáját.

Rendeteg látogató jött. Az egyik falusi néni az unokájának magyarázta, hogyan dagasztották a kenyeret a cigány vájta teknőben, a másik a kemencepadkát nézve maga is csodálkozott: menyecske koromban így főztünk szabad tűzön a nyitottkéményes konyhában, aztán sparhelten, most meg gázon. Hogy változik a világ!

A szakmában évtizedek múlva is mint példamutató kiállítást emlegették, nekünk pedig legkedvesebb emlékeink közé tartozott.

Solymos Ede

Kass János, Richter Ilona és Gross Arnold (balról jobbra) bajai kiállításuk megnyitóján

Lehet, hogy unokáink sem fogják látni

A Latinovits család bácsborsódi temetkezési kápolnája

A környező kis erdőben rejtőző temetkezési kápolna az 1900-as évek elején

A romossá vált kápolna 2006 elején. A drótkerítés az omlásveszélyre figyelmeztet

Kapocs Nándor és dr. Kőhegyi Mihály számos közös munkájának egyikét a bajai ferencesek Háztörténetének feldolgozása jelentette. Mint ilyenkor lenni szokott, közben fény derült számos olyan eseményre, adatra is, amelyek addig ismeretlenek voltak, vagy csak pontatlan ismeretekkel rendelkezünk róluk. Ezek egyike volt a Latinovits család borsódi temetkezési kápolnájának építési ideje és létrehozásának körülményei. Folyóiratunk 2001. évi júliusi számában dr. Kőhegyi Mihály Mikor épült a Latinovits család temetkezési kápolnája Bácsborsódon? című cikkében teljes terjedelemben közölte a Háztörténet bejegyzését a borsódi és katymári Latinovits Illés által építtetett és 1880. augusztus 15-én a Boldogságos Szűz Máriának ajánlott – sajnos, napjainkban már romos, de még így is impozáns – kápolna felszenteléséről.

A közelmúltban az említett szerzőkhöz hasonló helyzetbe kerültem én is, amikor a Radics György által Zomborban megjelentetett *Bácska* című megyei közérdekű közlöny példányait olvasva az előzőekhez kapcsolódó információkat találtam. A sors szeszélye kiszámíthatatlan, s az építtető az 1880-as felszenteléskor talán nem is gondolta, hogy nem túl sokára már szüksége lesz a kápolnára: a *Bácska* 1886/28. számában (április 6.) olvasható halálhíre.

A közlöny ugyanezen számában részletes beszámoló jelent meg az elhunyt temetéséről. Többek közt ez áll benne:

„Nagy néptömeg vette körül a kápolna előtti tért, melyben a ravatal fel volt állítva. A vidéki intelligencia a végtiszteletnél teljes számban volt jelen, Bikityről, Katymárról és Madarásról a községi elüljáróság is eljött a szeretett földes urat végső nyughelyére elkísérni. Ott láttuk Zomborból Sándor Béla főispán úr ömeltőségét, Görgei Arthur 48-as tábornokot, Bajáról Latinovits János kir. tanácsost, az elhunyt testvérét, Budapestről Latinovits Gábor kalocsai kanonokot és országgyűlési képviselőt, Almásról Deák Zsigmond szolgabíró, Jankovácról Boromisza Tibor érseki iskolalátogatót és még számos vidéki celebritást.”

Latinovits Illés köztünk élő egyenes ági leszármazottait keresve érdemes megnézni családfáját (Szluha Márton: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 210-211. oldal). Ezen rögtön szemünkbe tűnik, hogy

hat gyermeke közül csak az 1856-ban született Pálnak lettek utódai, az ő dédunokája volt az 1976. június 4-én Balatonszemesen tragikusan elhunyt színésznőnk, Latinovits Zoltán. Az ő korai halálával halt ki a családnak a kápolnát építtető Latinovits Illestől és nejétől származó ága.

A temetkezési kápolna jelenlegi külső állapotát a mellékelt képek megfelelően szemléltetik. Dr. Kőhegyi Mihály 2001-es cikkében a következőket írta zárszóként. „Talán eljön majd egyszer az idő, hogy régi szépségében visszaállítsák... Megéremelné.” Úgy tűnik, hogy a napjainkban is

aktuális véleménynek realitása leginkább akkor lehet, ha a kápolnát Bácsborsód község a Latinovitsok tiszteletén túl közösségi tartalommal is meg tudná tölteni, és ehhez pályázat útján külső forrást sikerülne szerezni.

Dr. Nebojszki László

A növények és az ember

II. Gyógyító növények

Jelen írásában egy általános keresztmetszetet adok a növények gyógyhatásáról, előnyeiről, hátrányairól. A részletek, konkrétumok (gyűjtés, felhasználási és elkészítési módok) az írás végén található irodalmi forrásokból fellelhetők.

A legtöbb növény alkalmas gyógyászati célokra is, amely azonban nagy hozzáértést igényel, azaz felelőtlen alkalmazásukkal árthatunk szervezetünknek. A gyógyítási szándék egyidős a betegségek jelentkezésével, vagyis az emberré válással. Találó az ezzel kapcsolatos megjegyzése Varró Aladár Bélának, egyik neves hazai gyógyszerészünknek, aki kiváló ismerője volt gyógynövényeinknek: „A népek életének történelme a gyógyszerül felhasznált növények tanulmányozása nélkül el sem képzelhető, mert a gyógyító növények alkalmazása olyan őseredetű, mint maga az ember.” A legtöbb, a gyógynövényekről szóló írás szerzője úgy vélekedik, hogy az ember minden bizonnyal az állatoktól leste el egyes növények gyógyhatását. Ismeretes ugyanis, hogy sok állat bizonyos növényeket kezd fogyasztani megbetegedésekor. A kecskék a kávé, a kinint (a kínafa kérgében lévő hatóanyagot), az oroszlanok és a pumák a coca-cserje levelét. Az ipecacuánát ugyancsak az állatok fogyasztották az ember előtt. Előző írásomban is hangsúlyoztam már a növények anyagforgalomban betöltött szerepét, amelynek lényege: a természetben lévő szerves anyagokból a növények sokféle bonyolult, szerves vegyületet állítanak elő, amelyek nélkül az állatvilág és az ember sem létezhetne. A növények testét felépítő fehérjék, zsírok, szénhidrátok, valamint a kiválasztott anyagok (illóolajok, gyanták, mézgák, nedvek) jótékonyan hatnak az emberi szervezet működéseiben, az előálló betegségek megelőzésében, gyógyításában. Megbetegedésünk során ugyanis a szervezet más anyagokat használ fel, mint egészségesen, így a fellépő hiányok pótlására jól hasznosíthatók a gyógy-

növények. A gyógyító hatású vegyületek sok esetben egy-egy rokon növénycsoportra jellemző előfordulásuk. A korszerű gyógyszerkutatás alapanyagait is jelentik a gyógynövények: a bennük található vegyületek kivonása, azonosítása és a gyógyító hatások megállapítása a kutatás alaplépéseit jelentik. A hatóanyagok pontos meghatározása, a dózisos kipróbálása, a betegség lefolyásának megfigyelése, a szervezetben előidézett mellékhatások felmérése után döntenek az illetékesek egy-egy gyógyszerkészítmény bevezethetőségéről, alkalmazásáról. A növényekben található gyógyhatású anyagok kémiai szerkezetének, sajátosságainak felderítése után azután sok mesterséges, ún. szintetikus gyógyhatású rokonvegyület is előállítható a korszerű vegyipari technológiák segítségével. Az elkészített tiszta vegyületeket pontosan adagolva juttatják a gyógyszerkészítmények piluláiba. Az így előállított mesterséges vegyületek határfoka sokszorosan felülmúlhatja a természetes vegyületekét. Az ilyen készítmények ugyan gyorsan hatnak, de a szervezet működésében nemkívánatos mellékhatásokat okozhatnak! E hatások felderítése is segítette a gyógynövények reneszánszát napjainkban.

A alábbiakban néhány gyakoribb hatóanyagcsoportot és hatásait mutatnám be a változatosság szemléltetése céljából. **Vitaminok:** fontos életműködés szabályozók. Leggyakoribb közülük az A, B, C betűvel jelzettek. Az A-vitamin a nyálkahártya- és szaruhártya normális működésében szerepel. A növényekben (paraj, sárgabarack, salátafélék) elővitaminként fordul elő (karotin), amelyet a máj alakít át teljes értékű vitaminná. A B-vitaminok tíznél több fajtája közül a B1, B2 és B12 a legfontosabbak. A korpában és sörélesztőben nagyobb koncentrációban fordulnak elő. A C-vitamin hiánya skorbutot (vérzékenységet) okoz. Fontos anyagcsere-láncszem, így sokféle rendellenesség esetén javasolt napi rendszeres felvétele. A rebarbara, a

vadfokhagyma, paprika, csipkebogyó a legjobb C-vitamin források. A D-vitamin több gyógynövényben is megtalálható, bár az állati májak (csukamáj) jóval nagyobb koncentrációban tartalmazzák.

Alkaloidák: N-tartalmú szerves anyagok. Nagyobb részük vízben oldódik, így a teaforatba átjutva gyors hatásúak. A nadragulya, a sisakvirág, a beléndek, az ipecacuana mérgező növények is, ezért a természetgyógyászatban inkább a nem mérgező csikófarkot, rutát, vérehulló fecskefüvet, gyöngyviráglevellet javasolják házi használatra a szakemberek. Kábító, nyugtató és élénkítő hatásuk mellett jó fájdalomcsillapítók is.

Glikozidok: cukrok észterei, amelyek vízben és alkoholban jól oldódnak. Sokféle hatásúak. Előfordulnak a tavaszi hérics, a keserű mandula, gyűszűvirág, üröm, len, tárnics stb. gyógynövényekben.

Csereanyagok: hasmenés, vérzés, nyálkahártya-gyulladások esetén hatásos anyagok. Az átalagosnál nagyobb koncentrációban tartalmazzák a szelídgesztenye, izsó, nyírfa, levendula, fodormenta, tüdőfű, tölgy, kakukkfű stb. gyógynövények.

Kumarinok: sajátos glikozidok. Görcsoldó és bőrgyógyszerek alapanyagai. A szagos mügében és szénában jelentősebb koncentrációban találhatók.

Karbonsavak: szerves savak, amelyek a kálium, magnézium és egyéb ásványi anyagok körforgásában szerepelnek, de egyben jó szomjoltók is. Az almasav, sáskasav, citromsav és borkősav tartalmú növények fogyasztásával juttathatók szervezetünkbe.

Illóolajok: sokféle illékony vegyület tartozik ide, amelyek jól gátolják a mikroorganizmusok szaporodását, de görcsoldóként, köptetőként és gyulladáscsökkentőként is sikerrel alkalmazhatók. Sok erős illatú növény tartalmaz ilyen vegyületeket.

Szénhidrátok: a gyümölcs- és szőlőcukor, továbbá az alkoholok figyelemre méltóak közülük, mivel a tápanyag- és ener-

giaszolgáltatáson kívül a vizenyők csökkentésében, szíverősítésben, továbbá egyes májbetegségekben fejtik ki hasznos mellékhatásukat.

Keserűanyagok: étvágnövelők. Az üröm, a tárncs, a komló a legismertebb források (Ezért kövérebb a legtöbb nagy sörfogyasztó!?)

Gyógyszeripari készítmény vagy gyógynövény?

– A vérnyomáscsökkentő, fájdalomcsillapító szerek tartós szedése, a nagy hatású antibiotikumok gyakori alkalmazása nemkívánatos mellékhatásokat (immunrendszerünk gyengülését, szervi elváltozásokat) okozhatnak, míg a természetes növényi készítmények esetén hasonló hatások alig fordulhatnak elő.

– A pontosan adagolt gyógyszeripari pillula hatása gyorsabb és kiszámíthatóbb, míg a gyógynövényekben található gyógyhatású anyagok koncentrációja sokszor az időjárás, a talajtípus, a begyűjtési technológia stb. függvényében lényegesen eltérhet. (Ismeretes, hogy pl. esős időszakban a búza fehérjetartalma, az édes gyümölcsök cukortartalma olykor 20-25%-kal is csökkenhet!) A gyógynövények gyógyító hatása hosszabb ideig elhúzódhat.

– A gyógynövényekbe ellenőrizhetetlenül kerülhetnek olyan szennyező anyagok (levegőből, talajból), amelyek kikezdzhetik egészségünket. Ilyen a gyógyszereknél alig fordulhat elő.

– A gyógynövényeket inkább preventív (kóros folyamatokat megelőző), míg a pillulákat zömmel kuratív (gyógyító) célzat-

tal alkalmazzuk. (Ismeretes, hogy a vegetáriánus életmódot folytatók körében a közhiedelem szerint – több kutatás is megerősíti ezt – kevesebb a megbetegedések aránya.) Szerencsésebb lehet tehát az a páciens, akinek orvosa vagy gyógyszerésze a növényi gyógyászatban is járatosabb!

– A növényi gyógyításban is legtöbbször fontos szempont a dózis, kezelésgyakoriság, valamint a páciens egyéni sajátosságai éppúgy, mint a vegyszeres gyógyításban!

– Több gyógynövényből készített teaforzet jóval felülmúlja az egyes alkotó vegyületek hatását.

– A méregmentes fűvek a szervezetre ártalmatlanok, tápanyagokként és életműködés-szabályozóként alapvető szakértelemmel egyaránt bátran alkalmazhatók! Valamennyi szakkönyv figyelmeztet arra, hogy ne hallgassuk el orvosunk előtt, ha növényi gyógymódot kívánunk alkalmazni, azaz mindenképp kérjük ki a szakember véleményét!

Környékünkön is megtalálható gyakoribb gyógynövények: fehér akác, alma, angolperje, angyalgöyökér, aranyeső, berkenye-fajok, birs, fekete bodza, bókoló bogáncs, nagy bojtortján, sóskaborbolya, közönséges boróka, borostyán, álciprus, csilagpázsit, fekete csucor, ebszőlő, keserű édesgyökér, életfa, keskenylevelű ezüstfa, közönséges farkasalma, homoki fátylvirág, fehérmályva, közönséges földitök, galagonya-fajok, gyalogakác, erdei gyömbérgöyökér, hamisciprus, homoktövis, tövises iglice, mezei iringó, mezei katáng, vad- és természet kender, kígyógyöke-

keserűfű, komló, házi kövirózsa, lestyán, parlagi ligetszépe, erdei macskagyökér, mahónia, mályvarózsa, csattanó maszlag, méreggyilok, fekete nadálytő, ördögseker, réti peremizs, homoki- és libapimpó, kerti rebarbara, festő rekettye, vadrózsa, orvosi szappanfű, közönséges tarackbúza, keleti és nyugati tuja, orvosi tüdőfű, orvosi ziliz, zsidócseseresznye.

Néhány szakkönyv a részletek iránt érdeklődőknek:

Ferencz Zsuzsa (szerk.): *Orvosunk a természet (Ékezet Kiadó, Bp., 1993)*

Giovannini Rudolf – Szatmáry Géza: *Gyógynövényeink (Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1958)*

Kerekes József: *Gyógynövénytermesztés (Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1969)*

László-Bencsik Ábel: *Magyarországi gyógynövények képes enciklopédiája (Helikon Kiadó, Bp., 1992)*

Makay Béla: *Gyógyítás fűvel-fával (Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, én.)*

Oláh Andor: *A természet patikája (Kosuth Könyvkiadó, Bp., 1987)*

Oláh Andor: *Házipatika gyógynövényekből (Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, Debrecen, 1989)*

Maria Treben: *Egészség Isten patikájából (Hungaroprint Nyomda és Kiadó Kisközetkezet, Bp., 1990)*

Varró Aladár Béla: *Gyógynövények gyógyhatásai (Marksped Kft., Kaposvár, 1991)*

Dr. Laki Ferenc

Délvidéki hadműveletek, 1941

Magyarország Jugoszlávia elleni hadbalépésének, illetve az ország 2. világháborúba történő belépésének körülményei viszonylag széles körben ismeretesek. Ezzel szemben jóval kevesebbet tudunk a Magyar Királyi Honvédség 1941 áprilisában folytatott hadműveleteiről, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a dél-bácskai területek egy időre visszakerüljenek az anyaországhoz. Írásunkban – ha nem is a teljesség igényével – elsősorban a 65 évvel ezelőtti harci cselekményekre és azok tanulságaira tekintünk vissza.

Előzmények

A balkáni térség szerepe a küszöbön álló német-szovjet konfliktus előtt jelentősen felértékelődött a németek számára, különösen azután, hogy a szövetséges Olasz-

ország 1940 októberében indított Görögország elleni támadása teljes kudarccal végződött. A „görög kérdés” megoldására a német vezérkar kidolgozta a Marita fedőnevű támadó tervet, míg Jugoszláviát Hitler diplomáciai úton kívánta az olasz-német tengelyhez csatolni. A számításba azonban hiba csúszott. 1941. március 27-ére virradó éjszaka ugyanis egy katonatisztek által vezetett népfelkelés megdöntötte a németbarát jugoszláv kormányt, és a Dušan Simović tábornok által vezetett új kormány legfeljebb meg nem támadási szerződés aláírására lett volna hajlandó, szorosabb szövetségre nem.

Hitler az eset hírére dührohamot kapott, és elrendelte, hogy az ekkor már meglévő Marita-tervet terjesszék ki Jugoszláviára is. Ezen túl a német diplomáciai és katonai

vezetők arra szólította fel, hogy területi ígéretekkel érvé el a Jugoszlávia feldarabolásában érdekelt országok vezetőinél (Olaszország, Bulgária, Románia, Magyarország), hogy azok is vegyenek részt az akcióban. Cserébe azt ígérte nekik, hogy egy kisebb horvát bábállam kivételével minden területet felosztanak a majdani győztesek között.

A magyar diplomácia ekkor komoly dilemma elé került: hiszen a Teleki-kormány eltökélt szándéka volt a területi revízió folytatása (amelyre a részvétel útján lehetőség kínálkozott), ugyanakkor nem kívánt volna teret engedni a német befolyás növekedésének, és egy háborúból is ki kívánt maradni. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az ország alig néhány hónappal korábban (1940. december 12-én) Jugoszlá-

viával örökbarátsági szerződést kötött, ráadásul diplomáciai úton azt is a kormányfő értékre adták, hogy részvétele esetén Magyarország számíthat Nagy-Britannia és szövetségesei hadüzenetére is. Teleki Pál miniszterelnök – aki ebben saját külpolitikai kudarcát látta – ennek hatására 1941. április 3-ára virradó éjjel föbe lőtte magát. Ez azonban a magyar döntést érdemben nem befolyásolta, hiszen – mint azt Berlinben a magyar követtel egyértelműen tudatták – a német támadás már eldöntött tény volt. (A német csapatok már április 3-án meg is kezdték az átvonulásukat Magyarországon.)

Még tartottak a politikai viták a magyar csatlakozásról (illetve inkább annak mikéntjéről), amikor katonai téren már olyan intézkedések és előkészületek történtek, amelyek csaknem visszafordíthatatlanná tették az eseményeket, és befolyásolták a politikai döntéseket is. Még március végén Magyarországra érkezett Paulus tábornok, a Wehrmacht főszállásmestere. A vele folytatott tárgyalások során a magyar vezérkar vállalta, hogy repülőtereket biztosít a német légerőnek, biztosítja a XLI. és XLVI. hadtest vasúti, illetve közúti felvonulását Romániába és a Dunántúlon, aktivizálja a légvédelmi körzeteket, lezárja a jugoszláv határt, csapatokkal biztosítja a német erők felvonulását, és mozgósítja a hadműveletbe bevonandó erőket, támadást indít a Duna-Tisza közén, és ezzel fedezi a Belgrád felé előretörő német csapatok szárnyait. (E támadás pontos időpontjában nem tudtak megállapodni.)

Április 3-án az immár Bárdossy László vezette magyar kormány megadta az engedélyt a németek átvonulására, ám magyar támadó hadműveletekre csak április 10. után került sor, amikor – Zágráb németek általi bevételét után – Horvátország kikiáltotta függetlenségét, s ezzel a „rég” Jugoszlávia megszűnt létezni. Magyar felfogás szerint így a megszűnt állammal kötött szerződés a magyar kormányt nem kötelezi többé – ezzel elhárult az akadály a magyar részvétel előtt.

Háborús készülődések

A magyar vezérkar már április 3-án és 4-én mozgósítási parancsot adott ki mindazon seregtestek tartalékosai számára, amelyekre a hadjáratban számított. Különböző nehézségek miatt (a posta lassúsága, vasúti menetrendek változása, mezőgazdasági munkák, járművek állapota stb.) a mozgósítás a vártnál jóval lassabban haladt, és még attól is tartani lehetett, hogy a németek döntésre viszik a háborút, mielőtt a magyar haderő

bevetésre kerül. (Márpedig ez a területi revízió kudarcát vonta volna maga után.)

Ugyanakkor a háború első jeleivel április 6-ától szembesülni kellett. A mindkét fél által meghozott határvédelmi intézkedéseket követően április 7-én Magyarországot több légitámadás is érte: Szegedet hatszor támadták a jugoszláv királyi légiereő gépei, de sem a vasútállomásban, sem a repülőtéren nem tudtak komoly károkat okozni, ráadásul a légvédelemnek és a német vadászrepülőknél köszönhetően kb. 70%-os veszteséget szenvedtek. Kisebbségi kötelékek támadták meg Pécsét, Siklóst, Kelebiát, Körmentet, Zalaegerszeget, továbbá vasúti szerelvényeket. Jelentős anyagi kárt nem okoztak, de egy kisgyermek meghalt. Április 8. után már csak néhány felderítő berepülésre került sor. Több esetben a jugoszláv granicsárok (határőrök) is átlépték a magyar határt, de a magyar határvadászok minden esetben visszaverték őket, és foglyokat is ejtettek.

A szemben álló felek, haditervek

Nyilvánvaló, hogy a Jugoszlávia elleni háborúban a döntő győzelmet a német haderő szerezte meg, a magyar csapatoknak csak epizódszerep jutott. Talán mégsem célszerűtlen áttekinteni a szembenálló felek erőviszonyait, valamint azt, milyen feladat jutott a magyar katonáknak ebben a hadjáratban.

Magyar részről a hadjáratban a korábban a délvidéki határokon készenlétbe helyezett négy magyar hadtestből létrehozott 3. Magyar Hadsereg (parancsnoka Gorondy-Novák Elemér tábornok), valamint a Fővezérség közvetlen alakulatai vettek részt. Döntő többségüket három hadtest, valamint a 19. dandár gyalogsága tette ki. Ez összesen 20 gyalogezredet, három közel-felderítő repülőszázadot, két kerékpáros zászlóaljot és egy önálló huszárszázadot jelentett. Részt vett még a hadjáratban a magyar királyi honvédség legkorszerűbb seregteste, a gyorshadtest is, amelyet Dálnoki Miklós Béla tábornok parancsnokolt. Ez utóbbi két gépkocsizó dandárból, két lovasdandárból és egy közelfelderítő repülőszázadból állt. A tüzérség a dandárok egyes tüzérezredeiből, valamint a hadtestek tüzérsztyályaiból tevődött össze. A magyar légiereő részéről 84 vadász, 68 bombázó, 24 távolfelderítő és 6 szállítógép volt bevethető, ami önmagában nagyon kevés lett volna, ám hiányosságait pótolták a hazánkba telepített német vadász- és bombázóosztályok. Horthy hadiparancsa szerint a magyar csapatoknak csak az ország régi határáig kellett előrenyomulniuk.

*Dálnoki Miklós Béla,
a Gyorshadtest parancsnoka*

A Duna-Tisza közén és a Drávaközben az 1. Jugoszláv Hadsereg erői álltak szemben a magyarokkal. Ennek állományába három gyalog- és egy lovashadosztály tartozott. Ennek parancsnoksága Újvidékre települt. Más kérdés, hogy a magyar támadás megkezdésekor a Bácskában lévő csapatok nagy részét a belgrádi vezetés kivonta a térségből, így azokkal a magyar főerők nem kerültek szembe. A jugoszláv légiereő erre az időre már megsemmisült, viszonylag ütőképes páncélos kötelékeiket a németek ellen vetették be, ráadásul jugoszláv szempontból a Duna-Tisza közének védelme ekkor már nem bírt stratégiai jelentőséggel, és nem is tudtak oda tartalékokat felvonultatni. Összességében tehát a magyar haderő még akkor is túlerőben volt, ha tudjuk, hogy a gyors mozgósítás nehézségei miatt az eredetileg tervezett létszámnak csak mintegy 70%-át tudta bevetni.

A jugoszláv határt Magyarország felé több megerősített vonal biztosította. A határ teljes vonalán ún. karaulák (megerősített határállások) épültek, amelyek kőépületekből, magasfigyelőkből, beton és föld-fa fedezékekből és tüzelőállásokból álltak. Ezen túl a jugoszláv védelmi rendszer alapját az erődítési rendszer képezte, amelyet már 20-as évek óta építettek, majd fejlesztettek. A Duna-Tisza közén két erődöt építettek ki: az első (az erősebbik) a határtól 3-5 kilométerre Bezdán, Gádor (Gákova), Őrszállás, Bajmok, Szabadak, Palicsfürdő, Horgos, míg a második Pacsér, Csantavér és Zenta magasságában húzódott. Egy-egy ilyen erődön többek között harcokocsiárból, süllyesztett drótkadályokból és eltérő méretű erődökből állt kb. 600-700 méter mélységben. A jól álcázott erődöket – amelyeket ún. erőd-zászlóaljok szállhattak meg – olyan tűzrendszerrel látták el, hogy azok teljesen lefedjék az előttük lévő területet, és egymást is biztosítani tudják.

Jugoszláv határvédelmi erőd

A magyar haditerv már a gyors német sikerekből indult ki, hiszen április 10-én a németek már Belgrádot támadták. Ezért a magyar támadás időpontját 24 órával előbbre hozták, és végül április 11-ére tűzték ki. A terv lényege a következő volt: a hadsereg a IV. és I. hadtestekkel (az V. biztosítása mellett) Őrszállás térségében áttöri a jugoszláv erődöt, birtokba veszi a Ferenc-csatorna hídjait, majd a gyorshadtest ütközetbe vetésével kifejleszti a sikert. Újvidéknél az elől támadó gyorshadtest kijut a Dunához, és befejezi a jugoszláv erők bekerítését. Ezek után valamennyi erő bevonásával kezdi meg az ellenség megsemmisítését. Az őrházak elleni támadás 11-én délután, az erődív elleni tüzérségi előkészítés eredetileg másnap 8 órakor, az erődív megtámadása pedig 12-én 10 órakor kezdődött volna.

Néhány nap harcban

A magyar támadás megkezdésére végül minden érintett hadtest sávjában némi késéssel, április 11-én délután 13 és 15 óra között került sor. Az első napi feladat a karaulák elfoglalása, az ott védekező grancsárok semlegesítése volt, ezt követően kellett előrenyomulni a jugoszláv erődívig. Ezt a feladatot a nap folyamán mindhárom érintett hadtest végrehajtotta, az útba eső jugoszláv őrbódék nagy részét páncéltörő lövegekkel megsemmisítették, a grancsárok nagy része megfutott vagy megadta magát. Igaz, itt már magyar áldozatok is voltak, ráadásul nemcsak az ellenséges géppuskatűznek köszönhetően: az egyik magyar rohamcsoport egyeztetési hibák miatt megrohmozott egy, a magyarok által már szétlőtt

karaulát, amikor egy magyar tüzérüteg tévedésből tüzet nyitott rájuk. Ennek következtében egy honvéd meghalt, kettő pedig súlyosan megsebesült. A nap végére a 3. hadsereg csapatai mindenütt felszámolták a jugoszláv határőrsöket, és felzárkóztak az erődvonalra, ahol az este folyamán több sávban is komoly tűzharcot vívtak az ellenséggel. Az este nyolc óra után kiküldött felderítő osztagok megállapították, hogy a Bezdánba, Nemesmiliticsre, Regőcére vezető utak járhatatlanok, az erődív pedig meg van szállva.

Másnap reggelre már ismertté vált, hogy az ellenség hozzálátott az erődök kiürítéséhez is. A hadseregparancsnok ennek ellenére csak az eredeti tervnek megfelelően, azaz csak a tüzérségi és légi előkészítést követően engedélyezte a támadást. Az előkészítés azonban csaknem értelmetlen volt: a célba vett erődökben nem volt már ellenség, ráadásul a repülőgépek egy része (a JU-86-os bombázó osztály) az erődök helyett részben saját csapatait bombázta; szerencsére senki sem sérült meg, mert a betonromboló bombák gyújtószerkezetei a nagy sárban nem léptek működésbe.

JU-86-os magyar repülőgép

Ezt követően az arcvonalteljes szélességében megindult a támadás. A seregrészek előrenyomulása nem ütközött különösebb akadályokba, így nagyrészt meg tudták szállni a haditervekben kijelölt területeket, ekkor vonultak Szabadka és Zombor városaiba is. Szabadkán heves tűzharcba keveredtek a szerbekkel, ami kisebb pánikot is okozott a magyar katonák egy részében, akik a városi harcokra nem voltak felkészülve. Az egyik felderítő zászlóalj Topolyától délre ütközött bele egy több száz fős, éppen visszavonuló szerb alakulatba. A heves tűzharcot az döntötte el a magyarok javára, hogy a páncélcsoportja éppen a helyszínre érkező Sándor Mihály hadapród (akit parancsnokként az útvonalak felderítésére küldött ki), a páncélcsoporttal oldalba támadta az ellenséges gyalogságot. Az általa leadott géppuskatűz hatására több száz szerb katona adta meg magát. A 3. gépkocsizó-zászlóalj pedig Küllöd, majd Bezdán térségében számolt fel egy-egy ellenálló csoportot. A hadsereg feladatait nehezítette viszont, hogy az utak csaknem mindenütt járhatatlanok voltak, míg a Ferenc-csatorna hídjait nagyrészt lerombolták.

Április 13-ára a fővezérség azt a célt tűzte ki, hogy mihamarabb el kell érni a Duna déli szakaszát, és el kell foglalni a Ferenc-csatornától északra eső településeket. A hadművelet súlya a gyorshadtestre tevődött át. Ezen a napon került sor a délvidéki hadjárat egyetlen komolyabb ütközetére. Az 1. gépkocsizó dandár Petrőc térségében egy Újvidék felé visszavonuló gyalogezredet észlelt, amelyet meglepetésszerűen oldalba támadott. A szívós harcban 6 magyar katona is elesett, ám szerb részről 30 tiszt és 1000 katona esett fogságba. A dandár nagy része ezt követően már zavartalanul jutott el Újvidékig, ahol a város átfésülése után elszállásolta magát.

Viszonylag komolyabb harcok zajlottak még Szenttamás térségében is, ahol az ellenség a Ferenc-csatorna hídjának érdekében erős védelmi rendszert épített ki. A jelentős túlerőben levő magyar erők heves tűzharcot követően a délelőtti folyamán végül az ellenséget a községbe szorították, majd utcai harcokban legyőzték őket. Az akció során összesen 35 fegyverest fogtak el, és a híd felrobbantását is sikerült megakadályozni.

Mint látható, számottevő ellenállás híján a magyar haderőnek a haditervekben meghatározott településeket többnyire sikerült birtokba vennie. Ezzel azonban még nem érezhették magukat biztonságban, ugyanis – főleg a nagyobb, szerbek (is) lakta településeken (Szabadka, Zom-

A szabadkai pályaudvar a tűzharok után

bor, Zenta, Újvidék stb.) – jelentős csetnik ellenállással is számolni kellett. A csetnik a felderítőekkel és a településekre bevonuló magyar főerőkkel általában nem bocsátkoztak harcra, és napközben mint békés polgárok jelentek meg az utcákon. Aztán sötétedés után rendszerint megbeszélte a jelre elfoglalt rejtett tüzelőállásait, és rövid, de hatásos tűzcsepást mértek a megszállókra. Ezt követően többnyire ismét szétszéledtek. Ezeknek a rendszeres, de jól szervezett támadásoknak főképp morális jelentősége volt: egyetlen idegen katona sem érezhette magát biztonságban a településen, hiszen pánikkeltés és megfélemlítés céljából minden be- és kivonuló csoportra tüzet nyithattak. Emiatt a már megszállt városokban is újra meg újra fellángoltak a harcok.

Április 14-én már a Duna-Tisza közének teljes megszállása volt a cél, ami a gyakorlatban annyit jelentett, hogy birtokba kell venni az eddig el nem foglalt területeket, és a haderőt ennek megfelelően kell átcsoportosítani. Az ellenség szétverésének befeje-

Felrobbantott híd a Ferenc-csatornán

zése a gyorsadtest feladata volt. Ekkor komolyabb harcok jobbára a csetnikekkel és más helyi ellenállókkal zajlottak csak: ezek közül Kúlán – ahol a templom tornyából nyitottak tüzet a honvédekre – és környékén 150 foglyot ejtettek. Pacséron pedig a nagyfokú ellenségeskedés megtörése érdekében összesen 36 személyt (csetnikeket és civileket is) ki is végeztek. Szabadkán a honvédek képtelenek voltak rendet teremteni (a csetnik a városházát támadták), így ezen a napon a városba vezényeltek 380 rendőrt és 650 csendőrt. Ezen a napon lényegében befejeződött a Bácska, a Drávaszög és a Muraköz megszállása. Ez idő alatt a folyami dandár elfoglalta a zsilipeket, megnyitotta az aknazárat, majd lehajózott egészen a Tisza torkolatáig.

A hadjárat történetéhez tartozik még, hogy a gyorsadtest német kérésre 15-én a német Kleist-páncéloscsoport alárendeltségébe került. Itt eredetileg Szarajevó térségében kívánták bevetni őket. (Ezzel egyébként sérült az az alapelv, hogy magyar csapatokat nem vetnek be az 1918-as határokon túl, de Horthy nem merte a német kérést elutasítani.) A gyorsadtestnek egyébként komoly feladat már nem jutott: 16-án elérte Szabácsot, 19-én pedig harc nélkül elfoglalta Valjevót. Harci bevetésükre már nem került sor, mert április 17-én aláírták a jugoszláv hadsereg kapitulációját, így számukra hadjárat véget ért.

A délvidéki hadjárat mérlege és következményei

A magyar haderő végül tehát sikerrel zárta délvidéki hadműveleteit, ám ezért veszteségekkel is fizetnie kellett. A veszteségekre vonatkozóan többféle adat ismer-

tes: 1941 áprilisában az újságokban 65 halott és 663 sebesültről szóló adat jelent meg, a vezérkar év végi jelentésében 226 halott és 241 súlyos sebesült szerepelt.

A sikeres hadjárat azonban többször is rámutatott a magyar haderő néhány hiányosságára és technikai gyengeségére is. Különösen a fiatal magyar légierő vizsgázott rosszul. Egy közfelderítő repülőszázad az eszéki hídnál jugoszláv beavatkozás nélkül (!) veszített hat gépet, amelyek mindegyike kényszerleszállást hajtott végre. Az I. ejtőernyős zászlóaljnak vízi átkelőhelyeket kellett volna elfoglalnia, de a Veszprémből induló első gép (rajta a parancsnokkal) kevéssel a felszállást követően lezuhant és felrobbant, és 22 ejtőernyős életét veszítette. A másik három gép sikeresen felszállt ugyan, de a kiugrás helyszínét 25-30 km-rel elvették, így a hidakat csak később, páncélos egységekkel együttműködve tudták elfoglalni.

Április 24-én a Bécsben megkötött német-olasz egyezményvel megtörtént Jugoszlávia felosztása is a háború győzteseinek között. Ennek értelmében Magyarország összesen 11 475 km²-nyi területtel gazdagodott (Bácska, Drávaszög, Muraköz, Muravidék), amelyen ekkor 1 025 508 lakos élt. Ennek kb. 36 %-a volt magyar nemzetiségű. A magyarság egyedül a Bácskában alkotott relatív többséget, igaz, a délszlávok mellett a területen mintegy 200 000 főnyi német kisebbség is élt. Az egykori temesi Bánság (Bánát) nyugati része német közigazgatás alatt maradt; nem is elsősorban az ott élő nagyszámú német lakosság miatt, hanem azért, mert a területre Románia is igényt tartott. Antonescu nem is csinált titkot abból, hogy ha oda bevonulna a magyar honvédség, akkor fegyverrel biztosítaná Románia jogát a területhez.

A délvidéki területeken Werth Henrik vezérkari főnök április 11-i hadiparancsa értelmében bevezették a katonai közigazgatást, majd 1941. december 31-én kihirdették a képviselőház által pár nappal korábban elfogadott törvénycikket a délvidéki területek Magyarországhoz való visszacsatolásáról és az országgal való egyesítéséről.

Rövidtávon tehát a revíziós siker elfeledtette a közvéleménnyel azt a tényt, hogy a Jugoszlávia elleni hadba lépéssel Magyarország feladta katonai semlegességét, és a nemzetiszocialista Németország szorításában külpolitikája végérvényesen kényszerpályára került. Ezért pedig később – nemcsak a Délvidéken – még nagyon komoly árat kellett fizetni.

Dr. Mayer János

Egy bajai lámpagyújtogató teendői 1848-ban

Ahogy napjaink emberei egy munka elvállalása során, illetve adásvétel, bérbeadás esetén írásban rögzített szerződéseket kötnek egymással, úgy a 18-19. századi Magyarország népe is kötött hasonló esetekben korabeli szóval kontraktust. A latin eredetű kifejezés (*contractus*) az említett időszakban szerződést, egyezséget, kötetést, kötelező levelet jelentett.

A kontraktusoknak három fajtája különíthető el aszerint, hogy a lejegyzett egyezséget ki kivel kötötte (lásd Bárh János: Kalocsai kontraktusok. Kalocsa, 1997. 5-24.):

1. Földesurak jobbgyaikkal, alkalmazottakkal vagy egy külső vállalkozó személlyel.

2. Falusi, mezővárosi közösségek saját alkalmazottakkal, vállalkozó személyekkel, vagy más közösségekkel.

3. Magánszemélyek egymás között

Az alábbiakban egy 19. század közepi bajai kontraktust közlünk betűhíven, melyet 1847. december 15-én a tanácsulési jegyzőkönyvbe is bemásolt a notárius. Akkor tárgyalta ugyanis a városvezetés a következő év elején esedékes közvilágítás üzemeltetésének negyedéves bérbeadását. Az előre kiírt pályázatra két személy, Fazekas Ferenc és Scherk István jelentkezett. A munkát végül az „árlejtés” során kevesebb fizetésért elvállaló Scherk bádogos nyerte el.

A szóban forgó szerződést azért sem haszontalan közölni, mert a magyar néprajztudomány a világítás terén elsősorban a falusi közösségek felé irányította a figyelmet. (Így például: Márkus Mihály: *A magyar népi világítás*. Néprajzi Értesítő XXXII. 1940. 87-126.; Viski Károly: *Világítási módok és eszközök Komáromvárosán*. Néprajzi Értesítő XXXVI. 1954. 201-214., Iváncsics Nándor: *Népi világítás a Zempléni hegyvidéken*. Ethnographia LXIX. 1958. 409-423. – A bajai közvilágításra egyébként az alábbi írásokban található adatok: Kothencz Kelemen: *Éjjeli őrőség Baján az 1830-as években*. Ethnica 2005. 4. szám; Fábian Borbála: *A közvilágítás kezdetei Baján. Az első utcai lámpák*. Bajai Honpolgár XVII évf. 2006. 8. szám.)

A szerződésből kiderül, hogy a lámpagyújtogatónak holdtöltek, illetve előtte őt és utána két napon nem kellett a várost megvilágosítania, mert megtette ezt a természet. A többi napokon azonban szigorú-

an minden este meg kellett gyújtania a kerek, harang alakú lámpákat.

Scherk Istvánnak feladatai közé tartozott a lámpák tisztán tartása, jó minőségű olajjal és lámpabéllel való ellátása. A rábíztott világítótestek használatból eredő hibáit önerőből kellett kijavítania, vagy a használhatatlannak helyett újakat készítenie, de a randalírozók okozta sérülésekért anyagiilag nem felelt.

Lássuk tehát a munkaszerződést:

Szerződés

Melly egy részről Szabados Baja Várossa Tanácsa és Községe- más részről Scherk István között Baja Várossa utczáinak kivilágítása eránt – mai alol írott napon tartott nyilvános árlejtés után köttetett a' következőképpen:

1 ször Magára válalja Scherk István Szabados Baja Várossának utczáit mellyek kerek idomu harang forma lámpákkal ellátva vannak vagy ezentul ellátatni fognak 1848ik évi Januar első napjától – ugyan ez évi April hó utolsó napjáig kizárolag – az az e' negy hónap eltelte alatt minden éjjel saját olajával megvilágosítani – kivéven minden hónapban 8 napot a' mellyekben jelesen 5 éjszaka holdtölte előtt – holdtölte estvéjén egy, – és 2 éjszaka holdtölte után a' lámpákat megvilágosítani nem köteleztetik – köteles egy úttal a' vállalkozó nem csak az ide megkívántató olajt kiszolgáltatni, hanem valamint az gyújtáshoz, s' a' válalat tökéletes sikeresítéséhez szükséges eszközöket meg szerezni, – ugy minden az ide megkívántató szolgálatot saját emberei által megtenni és megtétetni.

2or Köteles a' vállalkozó a' lámpákat mindenkor tisztán s' olly állapotban tartani, hogy a' világítás leg kisebb akadályára ne szolgáljon s' oda jó és elegendő mennyiségű olajt adni, azokat béllal ellátni.

3or Tartozik minden este a' lámpásokat kikötött napokon kívül mihelyest besetétedik mulhatlanul meggyújtani, – s' hogy a' kötelességének – pontosan megfelelhessen – több embert tartani kik minden felé működvén az egész város egy időben kivilágítva lenni szemléltessék a' lámpákba pedig annyi olajt és belet adni, hogy a' besetétedés órájától világos hajnalig égjenek.

4er Ha valamelly lámpás történetből más által eltöretnék, ezért a' vállalkozó megfelelni nem tartozik, ha pedig saját maga vagy pedig emberei által bár milly módon töretnek ell: helyre állítani köteles, ha azonban pajkosság vagy más tudva nem

lévő ok miatt történne kár, ezt azonnal a' világításra felügyelő kapitány úrnak megjelenteni, és ennek intézkedését elvállalni köteles a' vállalkozó.

5ör Ha valamelly lámpást meg nem gyújtatná azon a' napon mellyekben égnie kellett, – a' vagy a' mécs kevés – roszt olaj vagy bél vagy bár mi ok miatt is időnek előtte elaludnék minden illyen lámpástól 10 pengő frt a város pénztárába büntetésül fizetni tartozand és a' büntetési díj hasznabéri fizetéséből azonnal tartozandó lészen, a' világítás rendes volta tekintetéből kötelességében fog allani a' vállalkozónak, hogy a' lámpákat gyakran megvizsgálja, és megvizsgáltassa jól égnék e' és ha valamellyiket rosztul égni vagy kialudni tapasztalná azt megigazítani olajjal ellátni és azonnal meggyújtani.

6or Mind ezen előbbeni pontokban meg szabott terhek, és kötelességek jelesen minden bár milly idomu lámpának kivilágításáért s' gyújtásáért egy szóval olajból, szükséges szolgálatért fizetni fog Baja várossa a' honi pénz tárából (minden hónap végével teendő szám adás után a' havi mennyiségben) négy hónapra pengő tizen egy forintot, – lámpák számához s' mennyiségéhez képest pedig kiszámítva az egész 4. havi illetőséget.

7er Köteles a vállalkozó kötelességében pontosan eljárni s' eleget tenni – ha eleget nem tenne vagy nem rakatna azon esetre fen tartja magának Baja várossa saját hatalmával az utcák kivilágosítását bérbe vevő vállalkozó kárára ujra árlejtésen kiadni és ezen szerződésben meghatározott bérnek potlását vállalkozó rövid szóbeli uton 1832/6. 20. s' 1840: 11ik Törvényczik értelmében egy panaszra szabad tetzés szerint választandó Bíró előtt megvenni – minden törvényes orvoslatoktól a' vállalkozó lemond.

8or Miután e' szerződés előbbi pontjai szerint is köteleztetett a' vállalkozó a' világítás minden akadályait elhárítani, – s' ezt az éjelnek bár melly szakában is tenni kötelességül választá – köteles egy úttal a' netalán lámpák között találtató használhatlan vagy czéltalan lámpásokat saját költségén megkésztetni, és a' czélnak valódi megfelelésére átváltoztatni – s' használhatóká tenni és a' világítás czélját minden móddal elérni törekedni.

A' szerződés tökéletes erejére szokott aláírásokkal megerősítvén – két egyenlő példányban kiadatott Baján 848.

Kothencz Kelemen

A létezés pillanatai

Bruckner Tibor verseskötetéről

A *Létezés pillanatai* című verseskötet egy ígéretes, már nem egészen fiatal ember munkája, akinek verseiben a gondolatok mélysége megmozgat, indulatba hoz, továbbgondolásra ösztönöz. Legtöbb verse hosszú (hosszúra méretezett), elégikus hangvételű.

A *Létezés pillanatai* címadó versben így vall:

*Olyankor napokra lelassul bennem a gondolat.
Vékony érré apadt folyó; csörgedezik csak.
Döbbenet nézem, – tehát ez a meder –,
Titokzatos mélynek hittem, mi vízért esdekel.
Mással is megtörténnek ezek – bízatom magam,
Hogy ténfereg a lakásban boldogan, boldogtalan.
Megáll az ajtók előtt, hallgatózik kicsit.
Elfelejtve melyik rejti talált kincseit.
A csöndből körém gyűlnek nyugtalan dallamok.
A falakból áradni érzek valami furcsa erőszakot.
Máskor nevetnék ezen, most mégsem merek.
Megnyílhat a föld alattam, és élve eltemet.*

Aki érzelmeinek gondolati kivetüléseit ilyen őszintén és szépen meg tudja fogalmazni, szép munícióval van feltölthető.

És ilyen jó verssel többlet is találkozhatunk a kötetben. Például a *Szobaforradalom*, a *Bajai kép*, a líraian szép *Kis-domb, szilveszter* vagy a *Kérdés, dísztelen* címűekkel, és még mondhatnánk néhányat.

Bruckner világszemlélete forrongó, némi szarkazmussal, iróniával vegyítve. Legjellegzetesebb példa erre a *Részeg ébredés* című alkotása, amelyet szíves figyelmébe ajánlok minden olvasónak. De ez a fajta költői út nagyon sok buktatóval van tele. Sok-sok fájdalmat és szenvedést fog okozni még az alkotónak. Hiszen a világot uralni vágyó ember nem szereti, ha tükröt tartanak az orra elé, és azt mondják neki: Nézd, ilyen vagy! Ilyenné lettél! Ilyenné leszel, ha nem változol. De ha bírja erővel, talán megéri.

A Bruckner-féle vers másik jellegzetesége az, hogy valóságát következősen igyekszik kozmikus méretűvé tágítani. De azáltal a versek egy része kissé didaktikussá válik, veszít magasba röppítő szárnyalásán.

Legjelentősebb verseiben azonban a költő az emberi természetéről ír, azt fürkészi, azt látja, azt látatja, hiszen már érett tapasztalattal bír. A vizsgálódásaihoz érdekes helyzeteket konstruál, hogy megfi-

gyelhesse mindig változó, tudatos és ösztönös viselkedési formáinkat, cselekvéseinket. Meditáló hajlama néha hosszan elidőz egy-egy jelenségnél, miközben filozofikus gyanakvással egyre sötétebben látja érzelmi kapcsolatainkat. Még a szerelmet is.

Egyik versében az emberi szervezet mechanikus működését figyelve megkérdezi: Ki vagyok? Egy másik versében pedig a lét eredetére kíváncsi. Az élet titkait kutatja. Az élet kialakulását, a „miért pont így s nem másként”; a „mi miért van, s miért így létezik”. Az értelem és érzelem születésének titkait szeretné megérteni, megfejteni. Néha rövid mondatokban, töredezetten, szakadozottan vall emberi természetünk jelenségeiről. Kétségtelen, hogy ez a fajta dramaturgiai módszer fokozza a szöveg hatását, de ezáltal a líraiságából mintha egy keveset elveszítene.

Költői vívódásainak középpontjában mindig a ma emberének erkölce, illetve erkölcstelensége áll. A szó és a tett közti ellentmondásokat látva szól az emberi morál züllése, süllyedése ellen. Egyre szabadosabbá váló életünk ellen. Környezetünk torz jelenségei ellen. A pénz mindenhatóságába vetett hitünk ellen. A pénzzel megvehető, megszerezhető, elintézhető hitünk ellen (például a *Szétfolyó időben* címűben).

De Bruckner igazi költői tehetsége akkor mutatkozik meg igazán, amikor földerengenek benne a gyerekkori élmények, és vall szüleiről, szól szülővárosáról, szól rokonairól, barátairól.

Hogy érdemes kézbe venni ezt a könyvet, annak bizonyítására álljon itt egy szép és őszinte vers, amelyet a költő a szüleiről írt.

Valóság és képzelet

*Egy álmomból születtem én is
S álom volt életem sora
Lebontott ház sosemvolt falai közt
Felsíró fény, nevenincs melódia.*

*De áll még a ház, ha életem időnként
Újra álmodom, a hű falak
Gerendát, tetőt tartanak, fiatal nő
Szorít magához: álmodva sorsomat.*

*Termékeny óra nappalt és éjeket szül
Szél felhőt; nap szelet vált a tetők felett
– Nehéz vagy már ölben – mondta
Anyám, s vigyázva a földre tett.*

*Így tanultam magam járni
Naponta újabb köteket szakítva el
S mi elszakadt, már nem nő újra
Csak a korgó gyomor, mely este hazaterel.*

*Apám hívott, aratni mentünk
Néztem, miként kalapál a kaszán
Mácsonyás renden markon szenvedtem
Megértve, hogyan kerül levesbe a kanál.*

*Erős karja vackosra edzett
Tőle a rend rendre szállt
Este kévékből rakott keresztet
S fény hasadáskor már ismét kalapált.*

*Egy nap kocsi fékez ajtóm előtt
Látogatóba jön gyermek, vagy unoka
Még megkérdi, már ő csak képzeletével
Érheti el – mi is a mácsonya.*

*„A mácsonya az gyom, irtani kell
A földéken, s a szívünkben terem”
Mondanam még, de látom felém int apám
Pihenni megállt, s én utolérhetem.*

B. Horváth István

Fölvég örök

*Mi marad meg Fölvégből?
Mi lesz, meddig él?*

*Harangláb: múltam szíve,
Szív alakú tér:
Most üresen kong, dobban,
De minden házat
Tisztára meszel bennem
A hű alázat.
Folyékony, oldott égbolt,
Kiöntött tinta,
Pacaként leng alatta,
S felsír a hinta.
A húzós kút szomjazik
És a fakereszt
Megragad, az idő tart,
Hittem nem ereszt.
Itt más súlya van minden
Felrúgott kőnek.
A kivágott eperfák
Egekig nőnek.
Emlékek ugrálnak a
Füben, botsásák.
A homokozó álmát
Vágyak felássák.
Meggattan, fönn gellert kap
A pöttyös labda,
S röpiül följebb, föl, egyre
Száll magasabbra!
Dobom, ütöm, rugdalom
Bele a Napba!
Utoljára játszom, de
Nem hagyom abba!*

*Minden történés bennem
Ég és megjelöl...*

*Hajókürt ébreszt, jelez
A Duna felől.
Vonat kattog a múltba,
Dohog töltésen,
Eltűnik a föld és ég
Közötti részen...
A Pesti úton, szemben
A túloldalon
Önmagát örli meg a
Liszt színű malom.
A Cigánystrandon csobban
Egy név: Kanális.
Fürdik a klottgatyás múlt,
A part s a Nyár is.
Fényhalakat pecáz ki
Az emlékezet,
Paprikás aranylevet
Ereszt a keszeg.
Érzékeim bugyrait
járja, mossa át.
Agysejtek bográcskái
Őrzik illatát...
Mecsillan egy hatalmas
Sós zsíroskenyér,
S jóllakat. Hot-dog, pizza
Ugyan mit ér?
Ágnes nővér a Csillag
Utcában osztja
Csemegénk. Megédesül
az olcsó ostya.*

*Akácillatú esték
Zsongnak. Átitat
A templomból felszálló
Hűvös áhitat.
Lópata kopog úton,
Hold ül a bakon.
Anyám sziluettfénye
Árnyék a csillagon...
Bandázik az egykori
Csürhe, gyerekhad:
Cicázunk bújócskázunk:
Te hunysz, Ő meghalt!...
Szánkót húz képzeletünk
Az üres dombra.
A múlt siklik le rajta,
Jelenünk gondja...
A Flórián utcában,
Piaci zajban
Rám szól, megszólít egy csend:
Valami baj van!?
Iskola. Ó, iskolám!
Akár a vektor;
Mutatja, hogy van élet,
Van új gyerekkor:
A szeptembert szívekig
Húzom, emelem.
Beiratkozik az... az
Első szerelem!*

*Van új élet, csak az én
Időm száll, pörög.
A történet változhat,
De FÖLVÉG ÖRÖK*

Válasz dr. Szentjóni Szabó Tibornak

Kedves Tibor, Kedves Barátom!

Jólesett, hogy kerestél, kapva kapok is az alkalmon a válaszadásra. Az külön melegengette szívemet, amikor leghitelesebb „név-kódomon” szólítottál, melyen én kisdíák korom óta büszkén viselek.

Hetven után (talán nem sokkal már előtte is) az ember belátja, hogy dolgait lényegében elvégezte. Statisztikai optimizmusa fakul, bizakodása apad, alkalmi közönye és érdektelensége pedig növekszik. Sérelmi elemek, csalódottság kezdik rágni, múltelemzésre, számvetésekre ösztönzik.

„A tűnő idő szorításában, immár az élet alkonyán, fellobbanó nyugtalanítással mered elém a kérdés, hogy már »történelmi

időket« éltem át, meg tudtam-e látni a történelmi fejlődés irányvonalát. Vajon nem az történt-e velem is, mint a kisemberrel általában, szem elől téveszti a valódi mozgató erőket és hajlik arra, hogy pusztán áldozatnak tekintse magát. De mégiscsak feleletet szeretne kapni a nagy kérdésre, ki csinálja hát valójában a történelmet? A történelem csinálás végső fázisáig jutottunk ma el, és ez feleletet ad a felvetett kérdésre. Rajtunk múlik, hogy a világot pusztító eszközök birtokában beteljesedik-e Vörösmarty rémlátása: »Az ember fáj a földnek, ...S midőn azt hinnők, hogy tanul, nagyobb bünt forral álnokul.«

A történelmet együtt csinálják: vezetők és vezetettek, de az utóbbiak valószínűleg

kevesebb szabadsággal, tehát kevesebb felelőséggel. Lehet, hogy az események igazi jelentőségét éppen azért nem látjuk, mert túlságosan közletről, legszemélyesebb érdekeltségünkben érintenek. Egyoldalúan reagálunk rájuk, mint minden ember, aki valamilyen szorítóba került. De a kis ember is nagyot kiált, ha nagyon szorítanak rajta.

Valahogy ennek a nagyot kiáltásnak a szándéka íratja velem ezeket az emlékező sorokat, anélkül, hogy – utólag – különösen éles látással ruhazzam fel magam, és a velem történtek megszépítő és öngigazoló visszaidézésével a történelem hőségévé vagy éppen mártírjává avassam magam.

Nagy dolgokról volt pedig szó, nem ment babra a játék. Volt, akit a rázúduló

történelmi idők súlya erkölcsileg végképp deformált, összelapított, de volt olyan is, akiből kiszajtolódott az az erő, amellyel hozzá tudott idomulni a ránehezedő terhek elviseléséhez.

Nem tudom, mennyi benne az utólagos önvigasztalás, de az hiszem, hogy a történelmi eseményekhez kapcsolódó közelharcaimban mindig az eszményvállalás valamilyen legbelső erkölcsi értelmű elkötelezettségének talaján tudtam maradni. Mondhatnám úgy is, hogy helyállásról volt szó, noha tudatvilágomban sok mindennek – szükségszerűen – helyet kellett cserélnie. Nyilván nekem is rá kellett ébrednem arra az igazságra, hogy jobb jövőt csak akkor remélhetünk, ha okulunk a múltunkból és nem deformálódunk, azaz nem adjuk fel azt a fentebb már emlegetett belső elkötelezettséget...”

A fenti idézőjelbe zárt néhány bekezdés plágium. Apámtól idéztem. *Közelharc* című életrajzi tépelődéseit csaknem 50 éve írta. Ennek ellenére saját sorskonfliktusom boncolgatásánál is adaptálható gondolatoknak tekintem a benne foglaltakat. (Egyébként is ezt a munkáját, valamint *A költészet varázsa* című tanulmánykötetét sokszor használtam forrásként, amikor tisztességről, műveltségről, igazságosságról és erkölcsről akartam jóra lelni. Pátriárkakat ért meg, csaknem az egész XX. századot megtapogathatta. A nyilvánosság előtt nem sokat beszéltem róla, ebből fa-

kadóan méltánytalanul keveset büszkélkedtem vele. Puritán, művelt tudós volt, legendás magyartanár, akinek emlékét márványtábla őrzi Szegeden, a volt Baross Gábor Gyakorlógimnázium falán.

Kedves Tibor! A köztetek élés formai jelei valóban nagyon megcsappantak. Orvosi munkámat befejeztem. Munkahelyemre szeretettel emlékezem, védőszárnyaim alá vonnám, de tárgyilagosan bevallom, hogy semmi okosat nem tudnék javasolni meg erősítése érdekében.

A Városi Tanácsban, majd az Önkormányzatban vállalt funkcióim lényege és végső értelme is az egészségügy képviselése volt. A jobbítás szándékával, de – sajnos – kevéske sikerrel.

A fotózgatás, a festegetés és az írogatás kétségtelenül megkönnyítették a kulturális közéletben szerzett „pozícióim” megtartását, és ezen a helyen is szeretném megköszönni a Bajai Honpolgár hosszú pártfogását és patronálásomat. Mostanában leginkább a pszichológia, világnézeti és politikai kérdések, valamint a gerontológia foglalkoztatnak. Ezek a témák nem igazán illeszthetők egy környezet- és városvédő folyóiratba.

A verbalításról csak annyit jegyeznek meg, hogy a mai közbeszéd és közírás már némileg idegenek tőlem. A legfőbb nehézséget azonban az jelenti, hogy a párbeszéd és mindenféle „szónoklás” folyamatosságát (és értelmét) váratlanul felboríthatja

egy konkrét adat kiesése – de ami még rosszabb – az összefüggések kuszálásának veszedelme.

Nem nagyon hiszek a gerontológiai bravúrokban. De elfogadom, hogy sokan vannak, akik derűs optimizmussal elnyúhatatlanok. Ez a magatartásforma azonban nem elhatározás kérdése, sokkal inkább genetikai szerencse.

Azzal a megnyugvással szeretném befejezni levelem, hogy értékmegtágadásról szó sincs, legfeljebb az „értékteremtés” vált körülményessé. És mivel magam sem tudok sok mindent megmagyarázni, megint csak hadd idézzek. Ezúttal Sík Sándor *Dáliák* című verséből (1960):

*S üldöglévén a vadszöllős verandán
Némán tűnődöm életem kalandján.*

*Örülni én is jól tudok nagyon,
Hetvenkét éve, hogy el sem hagyom.*

*De Isten tudja, ez a mostani
Öreges öröm csak más valami.*

*Most ami öröm, szép is, szomorú is
S könnyei között mosolyog a bú is...*

De félre bánat, félre bú és legközelebb együtt utazunk Mayotte szigetére. Szeretettel és nagybecsüléssel ölel:

Vajtai István

Védendő védtelenek: a mocsári teknős

Hazánk egyetlen őshonos teknősfaja a mocsári teknős (*Emys orbicularis*), amelynek zömök testét csontvázával összenőtt, szarulemezekből álló szilárd tok veszi körül. Érdekesség, hogy amíg elülső végtagjain öt, addig a hátulsókon négy karom található (az egyes karmok között úszóhártya feszül): ezek veszély esetén éppúgy behúzóhatók a páncél alá, mint feje és farka. Valódi színét a ráakódott iszap gyakran elrejtí. Letisztítva előbukkan a zöldesbarna árnyalatú és sárga mintákkal tarkított hátpáncél, amelyen öt gerincepajzsot figyelhetünk meg. A barna és sárgás foltokkal tarkított és 12 lemezből álló hasi páncélját középső részén a híd köti össze hátpáncéljával. Nincsenek fogai, az állkapcsait fedő szarukáva segítségével tud apró darabokat tépni táplálékából. Sok fogásból álló étlapja a vízben lévő bogarabokból, csigákból, békákból, lárvákból, sérült halakból, elpusztult állatokból és növényi anyagokból áll össze. Az

ivarok a külső bélyegek alapján jól elkülöníthetők. A hímek szemének írisze barnás-vöröses, hasi páncéljuk kissé homorú, a kloáka a farkcsúcs felé található, és mellső lábaik erőteljesebbek. A nőstények szemének írisze fehéres-sárgás, hasi páncéljuk inkább lapos és a kloáka inkább a farktő felé figyelhető meg.

Az októberben megkezdett téli álomból a tavaszi időjárástól függően március végén, április elején jönnek elő, és néhány hetes erősítő táplálékkúrát követően már párzanak is. Kora reggeltől késő délutánig a vízben lévő ágakra kapaszkodva napoznak, majd délután és este táplálkoznak (hideg időben rejtve maradnak). A nőstények június végének, július elejének egyik estéjén rakják le 6-12 fehér színű és puha héjú tojásaikat. A gödröt ezután betemetik, majd sorsukra hagyják őket. A nap melegétől, azaz a nyári időjárástól függően az utódok augusztus-szeptember hó-

napban kelnek ki. Nagyon sérülékenyek, hiszen páncéljuk még puha, és az életet jelentő vízhez megteendő útjuk során még számos veszély leselkedik rájuk. A vizet elérve az új közegben azonnal otthonosan érzik magukat, ott önállóan táplálkoznak: férgeket, rovarlárvékat és apró csigákat fogyasztanak.

Az Antarktisz és a hideg kontinensrészek kivételével valamennyi földrész ott-hont ad teknősöknek. Zömük a vizes élőhelyeket – azaz a síkvidéki tavakat, holtágakat, csatornákat és mocsarakat – választja, de sokan közülük szárazföldi életmódot folytatnak. A mocsári teknős a Magyarországon átalakuló-változó vízjárta tájak aktuálisan veszélyeztetett hullójeje, s a faj egyedszáma egész Európában csökken. Ezt felismerve indította el 2002-ben a WWF Magyarország „Mocsári teknős Védelmi Programját”. Ennek keretében végeztünk a Szent László ÁMK Vízügyi

*A mocsári teknős Baja környezetében még sokféle, de egyre gyérülő számban található.
A Gólyasor előtti tavat mostanában például feltöltik, az élőhely megszűnik.
Vajon mi lesz az ottani teknősökkel?*

Szakközépiskolájának Oktatóbázisán néhány évvel ezelőtt monitoring jellegű munkát. Idén tavasz óta a WWF által indított országos programhoz a Magyar Madártani Egyesület is csatlakozott. A két szervezet e témával foglalkozó szakemberei átdolgozták a korábbi években használt

adatlapot, az új kiemelt hangsúlyt fektet a veszélyeztető tényezőkre.

A hobbiállatok árusításával foglalkozó üzletekben megvásárolható az a vörösfülű ékszerteknős, amelynek eredeti hazája Észak-Amerika. Kiskorukban a család kedvencei, majd a terráriumot kinőtt pél-

A tojásból előbújó, nagyjából dió nagyságú utódok szülei kicsinyített másai

dányokat gazdáik gyakran szabadon engedik. Az ékszerteknős képes áttelelni vizeinkben és veszélyt jelent a mocsári teknősre (kiszorítja az élőhelyről). Előzőeken túl a volt kedvencek betegségeket okozó kórokozók fertőzhetik meg a természetes vizeket. Ezért díszállat vásárlása előtt a fentieket célszerű mérlegelni.

A források szerint honfoglaló őseink szívesen fogyasztották a mocsári teknőst, Európában böjti időszakban nem szerepelt a tiltott állatok listáján, így különböző receptek alapján elkészítve ették. Folyóiratunk 2000/5. (*Teknyős Béka és Piócza fogdosás*) és 2006/6. számaiban (*Teknyős-békaleves*) dr. Solymos Ede írt ennek korabeli módjairól. Egykor a jobbágyok feladatává tették tenyésztésükre alkalmas tavak kialakítását és meghatározott számú példány leadását földesuruk számára. A fellendült kereskedelem következtében a mocsári teknős állomány nagysága a XVII. század vége óta folyamatosan csökken. Védett állatként korunkban szóba sem jöhet fogyasztása, viszont az élőhelyül szolgáló vízjárta tájak csökkenése jelenti a stabil magyarországi populáció kialakulásának egyik fő akadályát.

Védett, természetvédelmi értéke 50 000 forint.

Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**